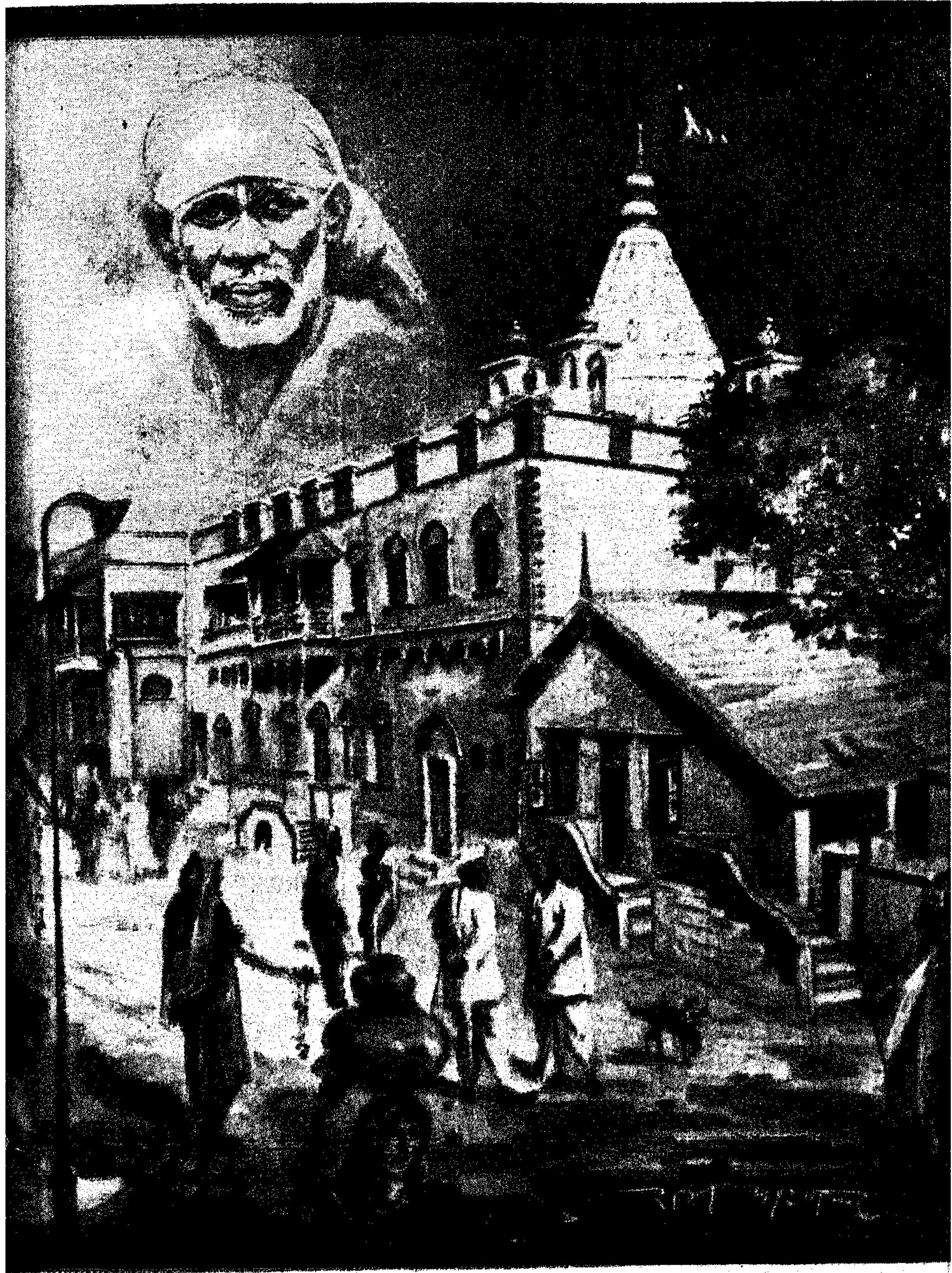

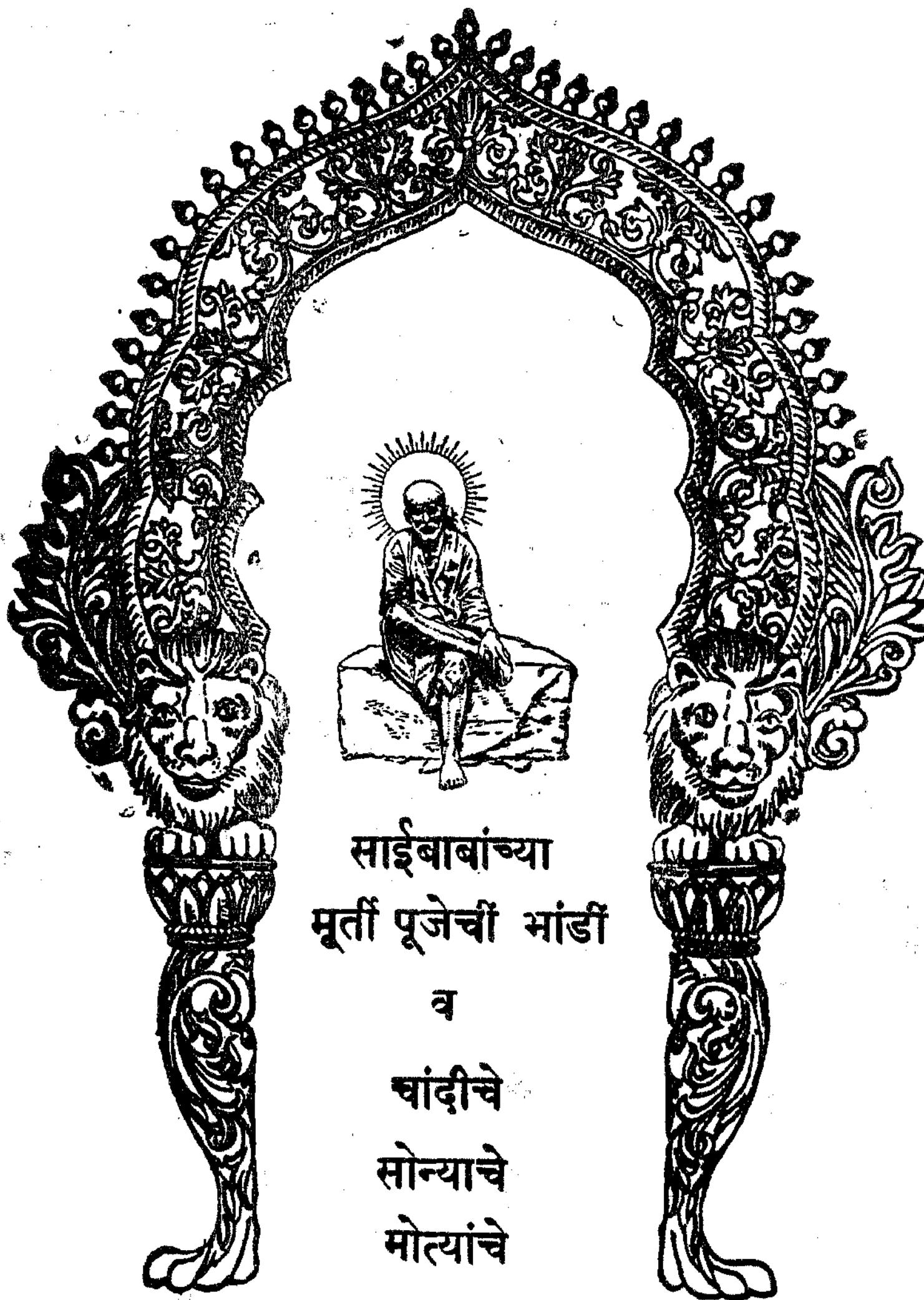
ଓମ୍ବିଲୁକ୍ତିନାରୀ

କି. ୫୦ ପୈସେ

୧୯୬୫

स्थापना १९१६

साईबाबांच्या
मूर्ती पूजेची भांडी

व

चांदीचे

सोन्याचे

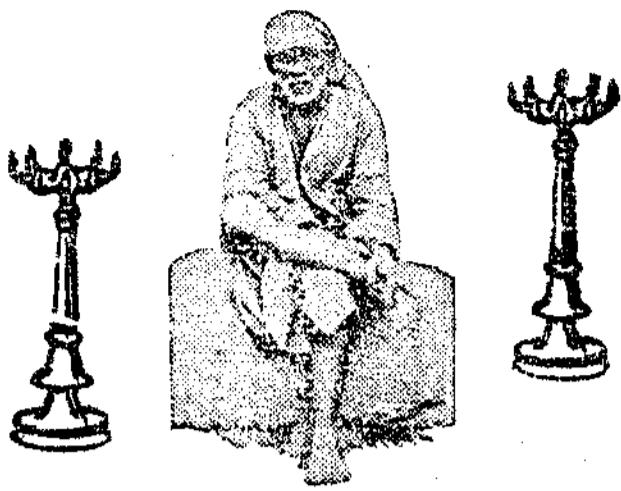
मोत्यांचे

सर्व प्रकारचे दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वासु सुप्रसिद्ध पेढी

ई. आर. मालपेकर

जितेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

ट. नं.
२९६३१

श्री सार्दार वा कसुधा

प्रत्येक वस्तुत सार्दारबाबांना पहावयाचे, जिकडे पहाल तिकडे, जाल तिकडे सार्दारनाथ ! मुखावाटे सतत त्यांचेच नांव निघायचे, अंतःकरण सदैव सार्दार प्रेमानें ओतप्रेत भरलेले असा जो त्यांचा भक्त, त्याला या जगांत काय उणें पडणार आहे ? त्याच्या वाट्याला नेहमी सुखसमाधान व आनंद ही यावयाचीच. नाक, ढोळे, तोंड व कान हीं सारीं इंद्रिये सार्दारबाबांचे गुणसंकीर्तन ऐकावयाला आतुर झालेली. व मनाला तीच ओढ सतत लागून राहिलेली असा जो भक्त त्याच्या भाग्याला काय उणे ? धन्य त्याचा जन्म ! कारण या जगांत जें मिळवावयाचे तें हेच होय.

— श्रीसार्दारसच्चरित्

श्रीसार्दारलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ४३ वॅ]

मार्च १९६५

[अंक १२ वा]

: संपादक :

श्री. बी. जी. पोतनीस
वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ६३३६६१

: कार्यालय :

सार्दार निकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ, प्लॉट नं. ८०,
बी, दादर, मुंबई १४.

प्रिय वाचक—

विश्वास हा अत्यंत अमोलिक गुण आहे. आपण रोजच्या व्यवहारांतही पहातो की, आपल्या घरच्या माणसांवर, नोकरचाकर यांच्यावर विश्वास टाकून वारुं लागलें तर त्यांच्यावर सोपविलेले कार्य ती माणसें मन लावून व जबाबदारीने करतात. विश्वास नाहीं टाकला तर त्या माणसांनाहि जबाबदारीचे भान रहात नाही. तीं कामांत कशी तरी वेठ वावरतात. यासाठी आपण दुसऱ्यावर विश्वास टाकून पहाण्याचे धोरण स्वीकारले पाहिजे.

देवाच्या बाबतीतहि तोच नियम लागु आहे. तुम्हीं देवावर विश्वास मनापासून टाकला अर्थात् त्याच्यावर संपूर्ण श्रद्धा ठेविली तर तो तुमचे कार्य मनो-वांच्छेत पार पाढल्याशिवाय रहाणार नाहीं. तो सर्व सत्ताधारी, सर्वज्ञ व सर्वव्यापी आहे. तो काय वाटेल ते करूं शकतो. त्याच्या सामर्थ्याबद्दल संशय बाळगण्याचे मुळीच कारण नाहीं. पहायची एकच गोष्ट आहे व ती म्हणजे तुम्ही मनापासून सर्वस्वी त्याच्यावर विसंबून राहुं शकतां की नाहीं.

विश्वास टाकून तर पहा ! हे म्हणणे ठीक आहे. परंतु ते कृतीत आणणे मात्र कठीण आहे. परंतु शंका कशाला ? आपल्यापुढे अशी कितीतरी उदाहरणे आहेत कीं ज्यानीं ज्यानीं भगवंतावर विश्वास टाकला त्यांच्या सहाय्यार्थ संकटप्रसंगीं तो धावत आलेला आहे. पुरातन काळाच्या किंवा पुराणांतील गोष्टीं नकोत. आजकाळच्या लोकांचाही तोच अनुभव आहे. आणि तुम्ही त्याच्यावर संपूर्ण श्रद्धा ठेविली तर तुमच्या वाट्यालाही तोच अनुभव आल्याशिवाय राहाणार नाहीं.

तुम्हांला सुख, समाधान व शांति पाहिजे ना ? मग कोणाची वाट पहात आहांत ? रोजच्या आयुष्यांत तुमच्या वाट्याला जे कष्ट येतात, ज्या चिंता वहाच्या लागतात व जी दुःखें भोगावी लागतात किंवा निराशेच्या वावटींत सांपडावै लोंगते, त्यावर रामबाण उपाय म्हणजे भगवंताच्या सामर्थ्यावर, त्याच्या करुणेवर व त्याला आपल्या प्रिय भक्तांबद्दल वाटणाऱ्या प्रेमभावाबद्दल तुमच्या मनांत खात्री असली पाहिजे. तोच कर्ता करविता, त्याच्या कृपेशिवाय इकडचे पान तिकडे होणार नाहीं. अशा ग्रकारच्या बळकट श्रद्धेने तुम्हीं भारावून गेले पाहिजे.

ईश्वर न्यायी आहे. तुमच्या वांट्याला सुखासमाधानांचे व दुःखांत होरपळून जाण्याचेहि प्रसंग कधीं कधीं येतात. परंतु ते सारे तुमच्या कल्याणासाठीच असुतात. तुमच्या कृतकर्मांची तीं फळे असतात, तीं भोगून तुम्हीं शहाणे व्हायचे असते, सुख-

दुःखाचें, आशा—निराशेचे प्रसंग म्हणजे तुम्ही शहाणपणानें वागाचें, प्रत्येक पाऊल त्याची आठवण ठेऊन जपून टाकाचें यासाठी असतात.

आम्ही सुखाच्या वेळी आनंदानें बेहोष होऊन नाचू लागतो व दुःखाच्या वेळी भयभीत होऊन गांगरून जातो. परंतु ज्यानें त्याच्यावर निष्ठा ठेवली आहे तो आनंदानें नाचणार नाही किंवा संकटाच्या वेळी गांगरूनही जाणार नाही. हे सोरे त्याचे खेळ आहेत. असें मानून तो अस्वस्थ न होतां स्थीर राहील. आनंदाच्या किंवा दुःखाच्या आहारी जाणार नाही.

नेहमी आपल्या मनाची एकच भावना असली पाहिजे. कोणती ? ‘जे झे कांहीं घडे सदैव तुळिया इच्छाबळे तें घडे । ऐसें जाणुनि सोसण्यासि मज तें सत् वैर्य दे तेवढे ॥ ’

त्याच्या सामर्थ्यावर विसंबून राहून जें जें वाट्यास येईल तें तें निमूटपणे सोस-
ण्याचे भरपूर घैर्य मला दे एवढॅच त्याच्यापाची आपण मागावयाचे आहे.

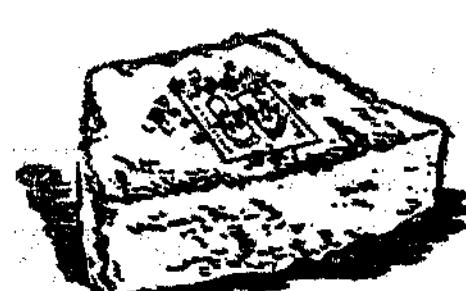
सतत त्याची आठवण करावयाची, सतत त्याच्या चिंतनाच्या आनंदांत रहावयाचेच व त्याचा कृपाप्रसाद कधीं ना कधीं आपल्या वाट्यास येणारच आहे, या नीश्चित आशेवर जगावयाचेच, हेच खरें जगणे होय.

यासाठीं कोणत्याही गोष्टीचा अभिमान न बाळगतां सदैव त्याला शरण जाण्याची वृत्ती आपल्या ठार्यां कशीं बळावत जाईल, या गोष्टीकडे आपण बारकाईनें लक्ष पुराविले पाहिजे.

साईंबाबांच्या सान्या शिकवणुकीचा जर कोणता गाभा असेल तर तो हाच की, जो जो काणी माझ्यावर संपूर्ण विश्वास टाकून माझ्यावर सर्वथा अवलंबून राहील त्याची चिंता वडाणार मीं आहे.

त्यांच्या या वचनावर विश्वास ठेऊन वागण्याचे सामर्थ्य त्यानेच आम्हांला द्यावै
यापेक्षां त्याच्यापाशीं आणखी काय मागायचे ?

—संपादक

गीतार्थ सारामृत

*****

गीता हें आमचे प्रमुख धर्मशास्त्र. श्रीकृष्णाने हजारो वर्षांपूर्वी अर्जुनाला गीतेच्या रूपाने शाश्वत स्वरूपाचे तत्त्वज्ञान सांगितले. त्या जीवनव्यापी व जीवनोपयोगी तत्त्वज्ञानाचा हा केवळ बालबोध सारांश आहे.

अध्याय १—पहिल्या अध्यायांत अर्जुनास विषाद कसा झाला ह्याचे वर्णन केले आहे. राजा दुर्योधन द्रोणाचार्यांकडे जाऊन, त्यांस आपल्या व पांडवांच्या सैन्याचे तारतम्य सुचवून, आपण सर्व आपापलीं स्थाने संमाळून सेनापति मीष्म यांचे रक्षण करावे असे सांगून भीष्माजवळ आला. तेव्हां मीष्मांनी त्याला धीर देण्याकरितां मोठ्याने चिंहासारखी आरोळी देऊन आपला शंख वाजविला. त्यावरोवर उभयसैन्यांत सर्व सैनिकांनी आपापले पृथक पृथक शंख वाजविले. अशी अनेक रणबायं एकदम वाजून असा भयानक व प्रचंड शब्द झाला की, तेणेकरून सर्व पृथकी व आकाश दणाणले. मग सर्व कौरवसैन्य शळे घेऊन युद्धास सिद्ध झाले असे पांढून, अर्जुन श्रीकृष्णास म्हणतोः—“हे कृष्ण, माझा रथ दोन्ही सैन्यांच्या मध्ये ने. युद्धार्थ कोण कोणाचे योद्धे जमले आहेत, आणि मला कोणाशी युद्ध करावयाचे आहे, तें मला पाहूं दे. दुर्बुद्धि जो दुर्योधन त्याच्या इच्छेस अनुकूल होऊन युद्ध करण्यास येथे कोण कोण जमले आहेत, तें मला पाहूं दे.” हे ऐकून श्रीकृष्णाने दोन्हीं सैन्यांच्यामध्ये रथ नेऊन उमा केला, आणि भीष्मद्रोणादि मुख्य मुख्य वीर अर्जुनास दाखवून म्हणाला—“हे पार्थी, हे कौरववीर जमले आहेत पाहा.” तेव्हां त्या समुदायामध्ये भूरिश्रवा आदिकरून बापासमान वीर, भीष्मादि आजासमान वीर, द्रोणाचार्यादि गुरु, शत्यादिक मातुल, दुर्योधनादिक बंधु, सांबु-अभिमन्यादिपुत्र, तसेच त्यांचेही पुत्र अश्वत्थामा आदि करून मित्र, द्रुपदादिक श्वशुर, तसेच अनेक सुहृत् व आसजन एकत्र जमलेले पाहून अर्जुन कृपेन व्याकुळ होऊन श्रीकृष्णास म्हणाला—“हे कृष्ण, हे आसजन युद्धास सिद्ध झालेले पाहून माझे सर्व अवयव निकल झाले आहेत, तोड सुकून गेले आहे. सर्व शरीरास कंप सुहून रोमांच उमे राहिले आहेत, गांडीव घनुम्य हातांतून गळून पडत आहे, आणि माझ्या सर्व शरीराचा दाह होत आहे. माझ्याने बसवत नाही, माझे मनही अम पावले आहे, असे मलां वाटत आहे. तसेच अपशकूनही मला मासत आहेत. आणि आसजनास मारून मला कांही कल्याण दिसत नाहो. कृष्ण, मल्य बय नको,

राज्य नको, किंवा सुखेही नकोत. आम्हांस राज्य घेऊन, किंवा विषयसुखें संपादून किंवा प्राण धारण करून तरी काय कराययाचें आहे ? ज्याच्याकरितां राज्य, संपत्ति आंणि सुखें थांची आहीं इच्छा करावी ते हे गुरु बाप आजे, मामे, सासरे, बंधु, शालक, पुत्र, पौत्र, तसेच इतर सुदृष्टसंबंधी, आपली सर्व संपत्ति सोडून, जिवावर उदार होऊन, येथें युद्धास सिद्ध झाले आहेत. त्यांस मारून त्रैलोक्याचें राज्य मला मिळत असलें तरी मी तें करु इच्छीत नाहीं. मग या पृथ्वीची काय कथा ? त्यास मी मारण्यापेक्षां मलाच त्यांनीं मारलें तरी कांहीं चिंता नाहीं. धृतराष्ट्र पुत्रास मारून आम्हांस काय सुख होणार आहे. अशा घातक्यास मारून आम्हांस पाप लागेल. आणखी धृतराष्ट्रपुत्र आमचे बांधव, त्यांस आहीं मारावें, हें योग्य नाहीं. कृष्णा, आतजन मारून आहीं कसे सुखी होऊं ? लोभाविष्ट झाल्यासुलें कुलक्षय करणे आणि सुहदांशीं वैर करणे यांत जरी त्यांस दोष वाटत नाहीं, तथापि कुलक्षय करणे हा दोष आहे असें आम्हांस दिसत असून आहीं त्या पापापासून निवृत्त कसें न व्हावें ? कुलाचा क्षय झाला असतां परंपरागत आलेले कुलधर्म नष्ट होतात; आणि धर्म नष्ट झाले असतां कुलामध्ये अधर्माची प्रवृत्ति होते; अधर्मप्रवृत्ति झाल्यानें कुलांतील स्त्रिया दुष्ट होतात. आणि स्त्रिया दुष्ट झाल्या असतां वर्णसंकर होतो, संकर झाला असतां त्या कुलास आणि त्याचा नाश करणारांस नरकाचीच प्राप्ति होते, आणि इतरांची उत्तरक्रिया करण्यास कोणी नसल्यासुलें ते नरकांत पतन पावतात. अशा या कुलाचा नाश करणाऱ्यांच्या वर्णसंकरकारक दोषांनी प्राचीन जातिधर्म आणि कुलधर्म नष्ट होतात. आणि कुलधर्म नष्ट झाले असतां मनुष्यांस निश्चयेकरून नरकवास भोगावा लागतो, असें आहीं एकलें आहे. तेवढां केवढें हो आहीं हें महत्वाप करावयास उद्युक्त झालों, कीं राज्य-सुखलोभानें आसजनांस मारावयास सिद्ध झालों आहों ? मी हें शस्त्र टाकून देतो. धृतराष्ट्रपुत्रांनी मला शस्त्रानें मारिलें तरी तें मला श्रेयस्कर होईल असें वाटते.” याप्रमाणे अत्यंत शोकाकुल होतात, धनुष्यवाण टाकून अर्जुन रथांत स्तव्ध बसला. याप्रमाणे विषय पहिल्या अध्ययांत आहे.

अध्याय २—दुसऱ्या अध्यायांत प्रथमारंभो, अर्जुन याप्रकरे कृपेने व्याकुल झाला आहे, आणि त्याचे डोळे पाण्यातै भरले आहेत. आणि त्याचें अवसान अगदी खवून गेले आहे, असें पाहून, श्रीकृष्ण त्याचा उपहास करून तो वृत्तीवर आला तर पाहावें या हेतूने त्यास म्हणाल्या: “ हे अर्जुना, आज या आणीबाणीच्या प्रसरंगी तुला हा मोह कषा झाला ? थोर जनांस असा मोह होत नाही. हा मोह स्वर्गप्राप्ति आणि कीर्ति याचा नाश करणारा आहे. तूं असें नपुंसकत्व धारण करूं नको, अर्जुना, तुला हें शोभत नाही. यास्तव वीर श्रेष्ठ, तूं हें दुर्बलत्व सोड आणि उमा राहा.” हें ऐकून अर्जुन म्हणाला—“ कृष्ण, युद्धात

भीष्मद्रोणांवर मी बाण कसे सोडू ? ते मला पूज्य आहेत. महागुणवान वडील व गुरु यांस न मारतां इहलोकीं भिक्षा मागावी लागली तरी ती श्रेयस्कर आहे. गुरुंस मारून त्यांच्या रक्तपाताने संपत्ति मिळवून जै सुख प्राप्त होणार त्याचा उपभोग करणे हें इहलोकीं नरक भोगाप्रमाणे नव्हे काय ? आणखी आम्हां दाखेंतुन श्रेष्ठ कोण ? आमचा जय होईल किंवा त्याचा होईल हेंहि समजत नाही. तसेच ज्यांना मारून प्राणधारण करण्याची आमची इच्छा नाही, तेच हे धुतराष्ट्रपुत्र पुढे उभे राहिले आहेत. याप्रमाणे माझे चित्त मोहाविष्ट झाले आहे. या वेळी काय करणे योग्य हें मला सुचत नाही. यास्तव मी तुला विचारतो, तर जै निश्चयेकरून मला कल्याणकारक असेल तें सांग. मी तुझा शिश्य आहे, आणि तुला शरण आलो आहे, तर यावेळी माझे काय कर्तव्य हें मला शिकीव. सर्व पृथ्वीचे निष्कंटक राज्य मला प्राप्त झाले, किंवा देवांचेही राज्य मला मिळाले, तरी सर्व इंद्रियांस ग्लानि आणणारा हा शोक दूर होण्याचा उपाय मला कांहीं दिसत नाही.” इतके बोलून, आणि मी युद्ध करणार नाही. अर्थे पुनः सांगून, अर्जुन स्तब्ध राहिला. तेहां उपहासाने हा वृत्तीवर येत नाहीं, यास बोधच केला पाहिजे, असे जाणून, किंचित् हास्य करून कृष्ण त्यास बोध करू लागला. कृष्ण म्हणाला,—“ तूं ज्यांचा शोक करू नये त्याचा शोक करितोष, आणि गोष्टी तर शहाणपणाच्या सांगतोस. ज्ञानी मेल्या-जित्यांचा शोक करीत नाहीत. मी किंवा तूं किंवा राजे असे पूर्वी कधीं नव्हतो असें नाहीं, व पुढेही कधीं नाहीसे होऊ असें नाहीं. प्राप्यास या देहांच क्रमाने बाल्य, तारुण्य, व वार्षक्य या अवस्था प्राप्त होतात; त्याचप्रमाणे एक देह नाहीसा झाला असतां दुसरा देह प्राप्त होतो. असे जाणून ज्ञानी मोह पावत नाहीत. शरीरास विषयसंसर्गाने शीत, उष्ण, सुख, दुःख इत्यादि क्षणिक विकार होतात. त्यांची व्यथा ज्याला होत नाहीं, जो सुख होवो किंवा दुःख होवो तिकडे कांहींच लक्ष देत नाही, तोच मोक्षास योग्य होतो. जै मुळींच नाहीं तें कोठून उत्पन्न होईल ? आणि जे आहे, त्याचा नाश कसा होईल !—या दोहोचे तारतम्य ज्ञानीजनांस समजते. सर्व शरीरास धारण करणारा आत्मा अविनाशी व अक्षय आहे, त्याचा नाश कोणीही करू शकत नाहीं. देह मात्र विनाशी आहे. आत्मा इंद्रियांस अगोचर आहे. त्यास जन्ममरण नाहीं, तो अनादि, अनंत आहे. शर्वे त्यास मारीत नाहीत; अग्नि त्यास जाळीत नाहीं, पाणी त्यास भिजवीत नाहीं, किंवा वायु सुकवीत नाहीं. तो सर्वव्यापी. निश्चल, निर्विकार, व अचिन्त्य आहे. जशीं जीर्ण झालेलो वर्ण टाकून आपण नवी धारण करितो, तद्वेत आत्मा जीर्ण शरीरे टाकून दुसरी घेतो, परंतु तो स्वतः कधींही नाश पावत नाहीं. म्हणून तो कोणास मारीत नाहीं, व मरतही नाहीं; यास्तव तूं त्याविषयीं शोक करू नको. बरे, जरी हा आत्मा खचित जन्मतो आणि मरतो असें तुला वाटते, परंतु कारण जो जन्मला तो निश्चियेकरून मरणार, आणि जो मेला तो पुनः जन्मास येणार. तस्मात जी गोष्ट अपरिहार्य आहे तिजविषयीं शोक

करणे तुला योग्य नाहीं. आणखी असे पाहा की, प्राणी जन्मप्यापूर्वी कोठे जातो हेही माहीत नाहीं; मध्यंतरी मात्र तो आपणास दिसतो, तर त्याच्या मरणाचा शोक किमर्थ करावा ! परंतु मीं तुला पूर्वी सांगितलेच आहे की, कोणत्याही प्राण्यांच्या आत्माचा बघ करितां येत नाहीं, कारण तो अविनाशी आहे. म्हणून तूं कोणाविषयीही शोक करू नको, आणि युद्ध कर.

“ दुसरे—तूं आपल्या घर्माकडेही लक्ष देऊन युद्धास विनम्रत्व होऊं नको. कारण युद्ध करणे हा क्षत्रियाचा घर्म आहे. त्याहून श्रेयस्कर त्याला कांही नाहो, अशा प्रकास्तचे युद्ध करावयास सांपडल असतां स्वर्गाचे द्वार आपल्यास सहजच उघडले असे समजावें. ज्यांना अशा प्रकारचे युद्ध करावयास मिळतें ते क्षत्रिय धन्य होत; आतां हें युद्ध करणे तुझा घर्म असून ते तूं न करिशील तर स्वधर्म आणि कीर्ति या दोहोंस मुकशील, आणि तुला पाप लागेल. तसेच तुझी अपकीर्ति लोकांत चिरकाल राहील; आणि संभावितास अपकीर्ति म्हटली म्हणजे मरणापेक्षांही कठीण. जे महायोद्धे आज तुला बहुमान देत आहेत ते तूं भयाने रणांतून पळून गेलास असे म्हणतील. आणि त्यामध्ये तुला लहानपण येईल. तुझे शत्रूही बोलूं नये तें ते नानाप्रकारे तुजविषयीं बोलतील; आणि तुझ्या बळाची निंदा करितील. याहून विशेष दुःख कोणचे ? जर युद्धांत पडलास तर स्वर्ग पावशील; आणि जय पावलास तर पृथ्वीचे राज्य मिळविशील. तस्मात् युद्ध करण्याचा निश्चय करून उभा राहा. सुख दुःख, लाभ हानि, जय अपजय दोन्ही समान मानून त्वां युद्ध केले असतां तुला पाप लागणार नाहीं.

“ एथवर तुला शानाचा विचार सांगितला. आतां योगमार्गाचा विचार सांगतो. योगाचरण केले असतां कांहीं क्रमोहंषन होत नाहीं, किंवा तसेच करण्यांत कांहीं प्रत्यवायही नाही. वेदामध्ये कर्माची अनेक फळे सांगितलीं आहेत. तीं केली म्हणजे नानाप्रकारचे भोग, ऐश्वर्य, आणि स्वर्ग यांची प्राप्ती होते, या बुद्धीने केवळ कर्मठ लोक नानाप्रकारचीं वैदिक कर्मे करितात, आणि कर्मफळाहून दुसरे कांहीं श्रेष्ठ नाहीं असे म्हणतात. त्यांच्या बोलण्याकडे किंवा वेदांतील फलश्रुतीकडे तूं लक्ष देऊ नको. ज्याजवळ चोहोकहून पाण्याने भरलेले सरोवर किंवा मोठा प्रवाह आहे, त्याला विहीरीचे प्रयोजन नाही; तद्वत् ज्याला परमात्मज्ञान झाले, त्याला सर्व वेदांचे प्रयोजन नाहीं यास्तव फळाची आसक्ति सोडून, लाभ, हानि समान मानून कर्माचरण कर. निष्काम-बुद्धीने व शांतवृत्तीने कर्माचरण करणे यालाच योग म्हणताव.”

हे ऐकून अर्जुन कृष्णास विचारतो,—“ योग्याची लक्षणे कोणतीं, तो असतो कसा, बोलतो काय, हे मला सांग.” हा प्रश्न ऐकून कृष्णाने योग्याची लक्षणे याप्रणे वर्णन केली आहेत—” जो मनुष्य मनांतील वासना सोडतो आणि आत्मस्वरूपींच संतुष्ट राहतो त्याला योगी म्हणावें. जो दुःख झाले असां उद्विग्न होत नाहीं, आणि विषयसुखांची इच्छा करीत नाहीं, जो कामक्रोधमयरहित, तो योगी. ज्याची कोठेच

आसक्ति नाहीं, जो सुखाच्या स्थितीची इच्छा करीत नाहीं, व दुःखाच्या स्थितीचा तिरस्कार करीतो, तो योगी. कासव जसें आपले अवयव आंत आकर्षून घेतें, त्याप्रमाणे जो इंद्रिय विषयांवरून काढून त्यांचा निग्रह करितों, तो योगी. याप्रमाणे इंद्रियनिग्रह केला असतां मनुष्य विषयांचे सेवन मात्र करीत नाहीं. त्याविषयीची गोडी जिवास राहत्येच. पण तीही परभात्यशानानें नाहींशी होत्ये. यास्तव इंद्रियनिग्रह केल्यावांचून कोणीही योगी होत नाहीं. इंद्रियजय फार कठिण आहे. योगाभ्यास करण्या ज्ञानी पुरुषाचीही इंद्रिये प्रबळ झालीं असतां बळैच मन आपापल्या विषयांकडे ओढून नेतात. मन विषयांत रमले म्हणजे त्यांचा सहवास होतो. सहवास झाला म्हणजे त्यांची इच्छा होते. ती इच्छा तृप्त न झाली म्हणजे क्रोध येतो. क्रोधापासून अविवेक होतो. अविवेकानें मनुष्यास कर्तव्याकर्तव्यांचे भान राहात नाहीं. भान नाहीसें झाले म्हणजे विवेक नष्ट होतो. विवेक नष्ट झाला असतां आत्म्याचा सर्वप्रकारे नाश होतो. यास्तव ज्यांनों इंद्रियांचा निग्रह केला त्यांचे चित्त प्रसन्न होतें. ज्यांचे चित्त प्रसन्न तो योगी. सर्व जगांचे निधान जें परब्रह्म त्याचे योगानेंच सर्व जग चालले आहे, असें पाहून त्याविषयीच जो सावधबुद्धि राहातो तो योगी. योगावांचून चित्ताची एकाग्रता होत नाहीं. ज्याला शांति नाहीं त्याला सुख कोठून ? मरलेल्या समुद्रास नद्यां जाऊन मिळतात, तथापि त्याची मर्यादा सुट्टत नाहीं. तद्वत् विषयवासनांनी ज्याचा निश्चय ढळत नाहीं, तोच शांति पावतो. विषयलोभी शांति पावत नाहीं. जो सर्व वासनांचा त्याग करून निरिच्छमनानें जगात राहातो, ज्याला आत परकी हा माव नाहीं, ज्याला अभिमान नाहीं, तो शांति पावतो. अर्जुना, ब्रह्मनिष्ठ जो योगी त्याची ही स्थिति. ही ज्याला प्राप्त झाली, तो मोह पावत नाहीं. अशी ज्याची स्थिति अंतकाळीं राहत्ये तो अत्यंत शांत जें ब्रह्मपद त्याप्रत पावतो.

याप्रमाणे दुसऱ्या अध्यायांत कृष्णानें अर्जुनास बोध केला आहे. त्यांचे थोडक्यांत तात्पर्य हें की—“ आत्मा अविनाशी, त्याचा कोणाच्यानेंही वध होत नाहीं. म्हणून भीष्मादिकांस मी मारूं कसें हा तुझा प्रश्न अज्ञानमूलक आहे. बरें, तूं त्यांना मारूं शकशील असें कबूल केलें, तरी युद्धांत शत्रूंस मारणे हा क्षत्रियांचा धर्मच आहे. तोच धर्म तूं निष्कामबुद्धीनें म्हणजे योगाने, कर, म्हणजे तुला कांहीं दोष नाही. उलटीं परमात्मनिष्ठेनें, निष्कामकर्मरूपयोगाभ्यासानें तुला मोक्षप्राप्ति होईल.”

या अध्यायांत शानाचा बोध विशेष असल्यामुळे यास सांख्ययोग म्हणजे शानयोग असें नांव दिले आहे.

अध्याय ३—तिसऱ्या अध्यायाच्या आरंभी अर्जुनानें असा प्रश्न केला की, “ हे कृष्णा, जर कर्माहून शान तुला विशेष वाटतें, तर धोर कर्माविषयीं मला प्रेरणा का करितोस ? संदिग्ध वाक्य बोलून माझ्या बुद्धीस मोह करितोस असें वाटतें. तर जेणेकरून

माझे कल्याण होईल असा कोणाचा तो एक मार्ग निश्चयपूर्वक मला सांग.” त्यावर कृष्णानें उत्तर दिले—“ मीं तुला दोन प्रकारचे मार्ग सांगितले, ज्ञान्यांस ज्ञानमार्ग, योग्यांस निष्कामकर्ममार्ग. कर्म न आरंभले म्हणजे तेवढ्यानेंच मनुष्य निष्कर्मी होत नाही, किंवा केवळ कर्मत्यागानें कल्याण होतें असें नाही प्रत्येक मनुष्य कर्म केल्यावांचुन एक क्षणभरही राहात नाही. सर्व मनुष्ये आपापल्या स्वभावानुसार कर्म करितात. जो केवळ बाह्य व्यापार सोडून मनांत विषयांचे स्मरण करित बसतो. तो मूर्ख, त्याला दांभिक असें हणतात. त्याहून जो मनानें इंद्रियाचा निघ्रह करून फलासक्ति सोडून कर्मेद्रियांनी कर्माचरण करितो तो चांगला. यास्तव तुं अवश्य कर्माचरण कर. अगदीं सर्व कर्म टाकणे यापेक्षां अवश्य कर्माचरण श्रेष्ठ होय. तसेच कर्म न केले असतां शरीररक्षणही होणार नाही. आणखी यशकर्मांपासून तर कांहेच प्रत्यवाय घडत नाही, यास्तव यशार्थ फलेच्छा सोडून कर्माचरण कर. सुष्टिकर्त्यानें मनुष्ये जन्मास घातलीं त्यावेळेस त्यांस यशादि कर्तव्यकर्मे त्यांच्या कल्याणार्थ लावून दिलीं तीं निरासक्त बुद्धीनें आत्मनिष्ट होतसाता जो आचरण करितो तो मोक्षपदाप्रत पावतो. याप्रमाणेच कर्माचरण करून जनकादिक मोक्षपद पावले, तसेच लोकांत कर्तव्यकर्माचरण राहावें याकरितांही तुला तें केले पाहिजे. कारण श्रेष्ठजन जसें करितात तसें कनिष्ट करितात. ते जें योग्य मानितात तेंच इतरही योग्य मानितात. याच कारणास्तव मला या त्रैलोक्यांत कांहींदक मिळवायचें नसून मीही कर्तव्यकर्माचरण करितो. तसें जर मी निराळशीपणे न करीन तर सर्व मनुष्ये मजप्रमाणे वागतील, सर्व जगांतील मर्यादा नाहीतशा होऊन सर्व गोंधळ होऊन जाईल, आणि सर्वांचा नाश होईल. जी कर्म लोक फलाच्या आशेने करितात, ती सर्व ज्ञान्यानें फलाशा सोडून लोकस्थितीकरितां करावी. अडाणी कर्मासक्त लोकांच्याबुद्धीला भ्रम पाढूं नये. मनुष्याचा आत्मा वास्तविक कोणचेच कर्म करीत नाही. मनुष्याच्या प्रकृतीचे जे सत्य रज तुम असे गुण, त्याचेयोगानें कर्म घडतात. ती आपण करितों असें मूढ म्हणतात. यास्तव सर्व कर्म मला शांतचित्ते अर्पण करून, निरिच्छ व अनासक्त होऊन, शोक व मय सोडून, युद्ध कर. ज्ञानीही आपल्या प्रकृत्यनुसारे कर्माचरण करितात. निग्रहानें काय होईल ! इंद्रियाच्या स्वाधीन होऊन फलाची इच्छा घरू नये म्हणजे कांहीं भय नाही. आपल्या स्वतांच्या कर्तव्यकर्मात कांहीं कमीपणा असला तथापी दुसऱ्याच्या कर्तव्यापेक्षां आपल्यास आपलेच कर्तव्य श्रेयस्कर. आपले कर्तव्य आपण आचरीत असतां मरण आले तरी तें श्रेयस्कर आहे. परंतु आपले कर्तव्य सोडून दुसऱ्याचें ग्रहण करणे अनर्थकारक आहे.”

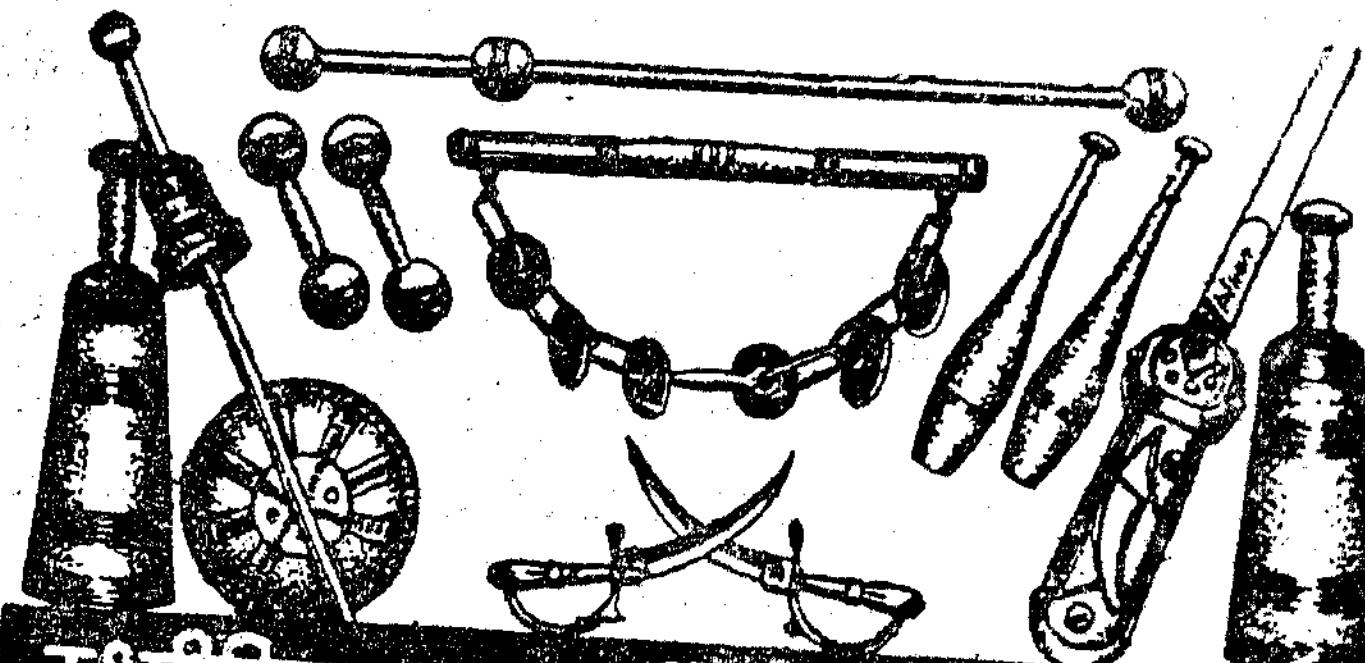
हे ऐकून अर्जुनानें प्रश्न केला—“बरे कृष्ण, मनुष्य आपल्या इच्छेविरुद्ध, जरें काणी त्याजवर बलकारच करतों आहे काय असा, पाप करितो. त्याविषयी त्यास कोण

प्रेरणा करितो ? कृष्णानें उत्तर केले “ हा जो रजोगुणापासून उत्पन्न होतो, तो मोठा खादाड, दुरात्मा, तोंच वैरी मनुष्याकडून पापाचरण करावितो. धूर जसा अशीस झांकतो, किंवा मळ-आरशास झांकतो, किंवा गर्भाचिं वेष्टन गर्भास झांकते, तसा हा काम शानावर झांकण घालितो. हा अशीप्रमाणे अधाशी आहे, आणि हा शान्यांशी नेहमीं वैर करितो. इंद्रिये, मन आणि बुद्धि हीं याचीं राहण्याचीं ठिकाणे आहेत. यांचे योगानें शान झांकून हा मनुष्यांस मोह पाडतो. यासाठीं तुं आधों इंद्रिय-निग्रह करून शान आणि अनुभव या दोहोंचाही नाश करणारां जो दुरात्मा काम-त्याला अगोदर जिक.

—(अपूर्ण)

जनतेचे आरोग्य म्हणजेच राष्ट्राचे सामर्थ्य

राष्ट्र सामर्थ्यवान करण्यासाठीं बलवान व्हा. यासाठीं नियमित व्यायाम आणि खेळ खेळणे जरूर आहे. यासाठीं लागणारी उपकरणे म्हणजे डंबेल्स, लेशीम...यासारखा सर्वश्रेष्ठ माल आम्ही बनावितो. नगरपालिका, जिल्हा परिषदा, ग्रामपंचायती, व्यायाम शाळा, विकास केंद्रे यांना माल पुरवितो.

ठर्डमीनीविजय दुडन आटिकल वदर्स ८५ बापू स्टोर म्हीट
जांभळी मोहोला, मुंदई ३

प्रोग्रामाटर - डी. एच. साखरकर

श्री. दासगणूमहाराज यांची काव्य-प्रतिभा

श्री साईबाबांचे परमभक्त संत श्रीदासगणू महाराज हे जले हरिभक्त परायण किर्तनकार होते त्याचप्रमाणे ते श्रेष्ठ प्रतीचे कवीही होते. त्यांचे चरित्रकार श्री. अनंतराव आठव्हळे यांनी करून दिलेले त्यांचे काव्य इर्शन.

समाजहिताच्या तळमळीमुळेच श्री. दासगणू महाराजांची दृष्टि निरनिराक्षया थरांतील लोकांच्या दैन्यापर्यंत जाऊन पोहोंचली असून आपल्या काव्यांतून त्यांनी त्याचे वर्णन केले आहे. या निमित्तानें या रीतीच्या दुःखास महाराजांनी वाचाच फोडली आहे, असें म्हणतां येईल. वैच्यामधील ‘उसाचा पोवाडा’ हा त्यासाठी पहाण्यासारखा आह. शेतकऱ्यांचे दैन्य अत्यंत हृदयद्रावक शब्दांनी त्या ठिकाणी त्यांनी उल्लेखिले आहे, जीव द्यावयास निघालेल्या शेतकऱ्यास उद्देशून त्याच्या नातेवाईकांनी केलेली भाषणे वाचून आणि पाणीपट्टीसाठी झालेल्या जसीच्या पंचनाम्यांतील वस्त्रांचे स्वरूप पाहून ज्याचे हृदय हेलावणार नाही, डोके ओलावणार नाहीत असा वाचक विरळाच ! हा सर्व पोवाडाच अनेक दृष्टीनी अभ्यासण्यासारखा आहे. श्रीदासगणूमहाराजांची स्वभाविक प्रवृत्ति जरी जुन्या संतकवीची असली तरीहि सद्यःकालीन परिस्थितीचा संस्कार तिजवर इतका घडला आहे की, त्यांच्या काव्यानें जुन्या नव्या मराठी काव्याचा सांघाच जोडला गेला आहे की काय असें वाटते. त्यांच्या कवितेत अनेक प्रगत नि नवीन असे विचार जागजागी आढळतात. शेतीसंबंधी संतकथामृताच्या ४८ व्या अध्यायांत आलेले वर्णन त्यांच्या व्यापक दृष्टीकोनाचे घोतक आहे.

“ शेती जगाचे जीवन । शेती राष्ट्राचे भूषण ।

शेती व्यापाऱ्याचा प्राण । शेती प्रधान अवध्यामध्ये ॥

पायमळी शेतीची । ज्या देशांत होय साची ।

तो देश दारिद्र्याची । जहागीर झाला समजावा ॥

शेतकरी जेथे अशिक्षित । तो देश न ये उच्चतेप्रत ।

शेतकऱ्यांची किंमत । आगळी आहे सर्वाहुन

सुधारणा होतां शेतीची । सहज प्रगति देशाची ।

आतेहो होय साची । येथे शंका घेणे न लगे ॥ ”

राष्ट्राच्या सर्वांगीण उन्नतीच्या दृष्टीनें चार प्रकारचे पुरुष लागतात. याचे वर्णन भक्तिसारामृतीत शेवटी आले आहे. आशीर्वादासाठीं व सन्मार्गदर्शनासाठीं राष्ट्रामध्ये

संत अवश्य असले पाहिजेत...त्यांच्या अस्तित्वामुळेच कोणत्याहि कार्यात भगवंताचें अधिष्ठान लाभतें. भौतिक शास्त्रांचें संशोधन करणारे शास्त्रज्ञ याचें महत्व राष्ट्राच्या उद्धारांत किती असतें, हें सांगण्याची आवश्यकता नाही. समाजापुढं उज्ज्वल ध्येय ठेवण्या. साठीं कवि व ग्रंथकार लागतात. राष्ट्रहिताचें कोणतेहि कार्य यशस्वीरीत्या तडीस नेण्यासाठीं प्राणाची तमा न बाळगतां परिस्थितीशीं झगडत राहणेर निस्वार्थी शूर तरुणहि राष्ट्रांस हवे असतात. तेव्हां हीं कार्य करणाऱ्या विभूतींना देशामध्ये पाठ्वून देण्यासाठीं दास-गणूमहाराजांनी परमेश्वरास विनविले आहे. आज सर्वच विपरीत झालें आहे. ढोंगी स्वतःला संत म्हणावितात, शास्त्रज्ञ विनाशाच्या वांटा हुडकतात, कवि पैसे घेऊन कोणत्याहि बन्यावाईट गोष्टीचें समर्थन करू लागतात आणि कार्यकर्त्या पुरुषाचें सामर्थ्य स्वार्थीं झालेले आढळतें; त्यामुळे सर्वांगीण सुधारणा झाल्यावांचून तरणोपाय नाही. अशी परिस्थिति धार्मिक दृष्टीनैं सुधारणा होतांच समाजांतील परस्पर हेवा, मत्सर, व द्वेष नाहीसे होतील. भक्तिसारामृताच्या ५२ व्या अध्यायांत श्रीसार्वबाबांच्या तोडीं महाराजांनी धातलेला उपदेश या दृष्टीनैं लक्षणीय आहे.

सर्वत्र सचिच्चदानंद पहावा, तोच अहं इलाहि आहे. पूर्वोच्या संतांनी—‘आम्ही जातीचे ब्राह्मण। आमुचे सोयरे मुसलमान’; असे म्हटले आहे. त्यांतील हे मर्म लक्षांत घेऊन वागवें. हिंदू, मुसलमान हे केवळ वरवरचे भेद आहेत. आत्माचे ते केवळ पोषाख आहेत. एकाच भूमीचें अधिष्ठान मशीद व देवळास असते हें कोणीहि विसरूं नये आणि द्वेषाच्या वांटा हुडकूं नये. आज सर्वत्र द्वेष मत्सराचें ठारे माजले आहे एकाच जातींतील पोटभेदांतहि एकोपा नाही. कोंकणस्थ देशस्थांना अजागळ म्हणतात, तर ‘कोंकणस्थ तेवढे दुबळे’ असा देशस्थांचा दावा असतो. वास्तविक सर्व देश हा सलग गालिचा आहे. त्यावर देश कोंकणासारखें कृत्रिम भेद कशासाठी? महाराष्ट्राचें वैभव ज्या काळीं उज्जतीच्या शिखरावर चढलें होते, त्या काळीं महाराष्ट्रांत ब्राह्मण-मराठ्यांची दुफळी नव्हती. मुसलमान म्हणत असत—“कठिण बडा है दख्खन, मराठा आदमी यहीबदन, बम्मन उसकी रुह है।” षट्कर्माचरणामध्ये निमग्न असणारे ब्राह्मण वेळ येतांच तरवार घेऊन उभे राहात आणि नेहमीं शेतीत नांगर धरणारा मराठा वीर तितक्याच सफाईनें रणांगणावर आपली तलवार बिजली-प्रमाणे—चालवित असे. यामुळेच दिल्लीवर भगवें निशाण फडकूं शकले (भक्तिसारामृत अ. २८)

आज मात्र शोचनीय दशा आली आहे. रंगपंचमीच्या पोवाड्यांत महाराज म्हणतात—

‘विप्र मराठे ज्या शहरीचे एक ख्याती दूरवर।

होतीं तेचीं बसू लागले परस्परांच्या उरावर॥’

वास्तविक जातिभेद हे व्यावहारिक आहेत. त्यांना पारमार्थिक महत्व असिलात

नाही. थासाठीं व्यवहारापुरते त्यांस दांभाकून जातिमत्सराचें हे विष टाकून घाव कारण—

‘जातिद्रोह धर्मद्रोह। पथद्रोह राजद्रोह।

गोत्रद्रोह नीतिद्रोह। हीं द्वारे अनर्थाची॥’

शरीराच्या अवयवांप्रमाणेच सवार्नीं गुण्यागोविंदानें राहावें. हा ५३ व्या अध्यायांतील उपदेश श्रीदासगणूमहाराजांच्या समाजोन्मुख प्रवृत्तीचा घोतक आहे.

‘ज्याचे मनीं न स्वदेशप्रीति। तो जंताहून नीच अती।

त्या मूढाचें निश्चिती। तोंड कदापि पाहू नये॥’

भक्तिसा. अ. ३५

या जळजळीत उद्गारावरून श्रीदासगणूमहाराजांच्या देशप्रेगाची ओळख सहज पटणारी आहे.

या सर्व रीतीच्या वर्णनाचा साकल्यानें विचार करितां श्रीदासगणूमहाराजांच्या संतजनसुलभ अशा भक्तिप्रेमालाहि देशप्रेम, समाजोन्नतीची आस्था, जातीय ऐक्याची इच्छा, याची शोभून दिसणारी महिरप आहे आणि म्हणून आधुनिक काळांतील कोणत्याहि रसिकाला त्यांच्या काव्याविषयीं आकर्षण वाटण्यास अडचण पडू नये.

भाषाप्रभुत्व—

यानंतर श्री. दासगणूमहारांचें भाषाप्रभुत्व व शब्दसृष्टि यासंबंधी विचार करणे आवश्यक आहे. कारण साहित्यगुणांत यांचाहि समावेश केला पाहिजे. श्री- दासगणू महाराजांच्या काव्यांत तत्सम, तम्दव, देशी, विदेशी अशा शब्दांचा संग्रह झालेला आढळतो. त्यांनी वापरलेले संस्कृत शब्द प्रायः नेहमीच्या प्रचारांतलेच आहेत. अप्रसिद्ध संस्कृत शब्द व दीर्घसमासघटित पदे यांचा त्यांच्या काव्यांत बहुधा अभाव आहे. बहुधा म्हणण्याचें कारण ‘असु [प्राण] स्तनाथित्मु (मेघ) यासारखे अप्रसिद्ध संस्कृत शब्दहि त्यांच्या काव्यांत आढळतात. क्वचित् ‘राघाघरमधुभिलिंद’ सजलजलदसमश्यामतनु’ यासारखीं लांबट पदेहि आहेत, परंतु अशा तप्हेचे अवघड प्रयोग अगदीं शोधूनच काढायला लागावेत; इतके अल्प आहेत. सामान्यतः श्री. दासगणू महाराजांची रचना ही अगदीं सुवोध असल्यामुळे प्राचीन साहित्य शास्त्राप्रमाणे ‘वैदभीं’ रीतीचा त्याचें वाञ्छमय हा एक उत्कृष्ट नमुना आहे.

महाराजांच्या शब्दसंग्रहांत यावनी शब्दांचा विशेष भरणा आढळणे अगदीं स्वाभाविक आहे. त्यांची शब्दसंपत्तीहि चांगलीच संपन्न आहे. अमृतानुभव वा भक्तिरसायन या सारख्या अवघड ग्रंथाचेंहि स्पष्टीकरण करताना त्यांना शब्द शोधीत बसावें लागले आहे, असें दिसत नाही. सर्व ठिकाणची रचना, सारखीच सहज व प्रासादेक आहे.

निरनिराळीं वृत्तेहि या बळावर त्यांना चांगल्या रीतीनें हाताळतां आली आहेत. ग्रंथ-
संमाराच्या दृष्टीनें तर शब्दसंपत्तीविषयीं शंका राहाण्याचें कारणच नाही. शब्दांची
उणीव असणाऱ्याच्या हातून येवढी विस्तृत रचना होणे ही गोष्ट सर्वथैव अशक्य
आहे. व्यक्तिविशेषांने उपमाविशेष व भाषाविशेष साधणे हें भाषाप्रभुत्वाचें एक प्रधान
लक्षण आहे. त्या दृष्टीनें श्री. दासगणूमहाराजांनी—‘ केले अर्जावरती अर्जदार लागेना
खर्चिलें द्रव्य जणु काय तमाखुचुना ’ जातां येतां पानाची चंची पुढे करणाऱ्या शेत-
कऱ्याच्या तोंडी उसासाठीं झालेल्या बेसुमार खर्चाला उद्देशून तमाखुचुन्याची दिलेली
उपमा मार्भिक असून कवीच्या भाषाप्रभुत्वाची नि त्याचबरोबर त्याच्या कवित्वशक्तीची
ओळख पटवून देणारी आहे. शाकुंतलांत कालिदासांने दुष्यंतशकुंतलेलच्या विवाहास
उद्देशून कण्वाच्या तोंडीं घातलेली “ धुरामुळे दृष्टी व्याकुळ झालेली असूनहि आहुति
नेमकी अग्रीतच पडली ! ” ही उपमा यज्ञपरायण व्यक्तीच्या तोंडीं जितकी व ज्या
अर्थांने समर्पक आहे, तितकीच महत्वाची भहाराजांची वरील उपमाहि आहे.
सेनाच्या चरित्रांत गवळणीच्या तोंडीं आलेली ताकाच्या वाटीची उपमाहि अशीच आहे.

श्री. दासगणूमहाराजांना शब्दसुष्टीचें महत्व चांगलेंच अवगत आहे. तें
म्हणतात—

“ या शब्दसुष्टीची । स्थिती रंगासमान साची

तेथें कुशलता चितान्याची । येते कळून जगातें ॥

हें वर्णन शंकराचार्यचरित्राच्या तृतीयाध्यायाच्या आरंभी निराळ्या प्रकरणांत
आलें असले तरी त्यांतील दर्शनी अर्थहि महत्वाचा आहे आणि तें महत्व श्री.
दासगणूमहाराजांनी ठिकठिकाणी रेखाटलेल्या क्षणचित्रांत अत्यंत नवलाईनें व्यक्त
झालें आहे.

चार्वाकाच्या भाषणाचें वर्णन करतांना ते म्हणतात—

‘ जैसे एरंडाचें गुळाळ । ऊस ना रस ते ठायां ’ ॥ संतकथामृत २३ ॥

थोडक्या शब्दांत पुष्कळ अर्थ सांगण्याची कला श्री. दासगणूमहाराजांना
जशी अलौकिक रीतीने साधली आहे, तें पुढील व्याख्यांच्या ठांशीवपणा-
मुळे सहज प्रत्ययास येईल.

“ राजा—जो प्रजेचे दुःख जाणें । तोच राजा म्हणावा ॥

पत्नी—ऐसेच असावे कलत्र । कीं जें भत्यास सहाय्य करी ॥

संत—सामर्थ्य अंगि असुनि नच दंभ दावी ।

थोर—जे थोर साहति सदोदित ते छळाला ॥

सोवळा—ज्यांचे शुद्ध झालें अंतर । तो सोवळा कोठेहि ॥

सुख—सारख्यास सारखे भेटे—तेव्हांच सुख होय गोमटे ॥

महंत—ना दै महत्व महादाश्रय हीन दोषा ”

समर्पक शब्दयोजना व वृत्तयोजना हीहि भाषाप्रभुत्वाच्या दृष्टीने महत्वाची मानली जाते. उपमेंद्या प्रेसंगी उल्लेखलेल्या—

कडाङुनि तडीत जशी दहुनि जाय मेघोदरी—
तसें वर्णन कोप तो गमन सत्यभामा करी ।

यांतील संतापून पाय दणादण आपटीत निघालेल्या सत्यभासेला दिलेली विजेची उपमाच केवळ यथार्थ आहे असें नाहीं, तर त्या ओळीतील ‘ड’ या अक्षराची झालेली पुनरावृत्ति ही सत्यभासेचा कोप व तिचें तणतणत जाणें, या दोनहि गोष्टीची सूचक आहे.

लाखा कोळ्हाट्याच्या आख्यानांतील ‘नको बोलूं पुढे’ ही छकड, बोलणाऱ्याच्या मनांतील संताप व्यक्त करण्याच्या दृष्टीनें अत्यंत अनुकूल असें वृत्त आहे. वत्सलाहरणांतील ‘गर्गगुरुला वाहून आणि।’ या पदांतून बलरामाच्या अधिरेपणाला योग्य अशीच त्वरा आढळते. ती पदांची चालहि घाईनेच उच्चारप्यास योग्य अशी आहे. परमेश्वर महार बनल्याचें दामाजी आख्यानांतील एका श्लोकांत आलेले वर्णन शब्दरचना व वृत्त या दोन्हीहि दृष्टीनें कसें सुरेख झालेले आहे, तें पहा—

“ करी काय हो तेघवा, तो मुरारी
दिलीं भूषणे टाकुनि उंच सारी ।
करी कांबळा, कंठि तो कृष्ण दोरा
निधाला प्रभु वेदरासी झरारा ॥

धांदल, धाई, गडबड इत्यादि भाव या क्लोकांतून सहज प्रगट व्हावेत अशी येथील पदांची मांडणी आहे.

श्री. दासगणू महाराजांच्या या भाषाप्रभुत्व गुणांचा उल्लेख करिताना कै. श्री. अंच. ना. जोशी लिहितात. “ प्रत्येकाचें मत थोडक्यांत देऊन शंकराचार्यांनी त्याचे खंडण कसें केले तें अगदी संक्षेपानें पण विषदतेनें केलेलें पाहून कवीच्या शानसंग्रहाची व चातुर्यांची तारीफ करावी तेवढी थोडीच वाटते ! अतिशय थोड्याच शब्दांत अतिशय अर्थ सांगण्याची कला (Terseness) ह्या स्थळी कमालीची आश्रयकारक झाली आहे. शानदेवाच्या अंगींहा गुण प्रामुख्यानें असल्याचे शानेश्वरी सर्वस्व ह्या ग्रंथांत म्हटले आहे. महाकवीच्या लक्षणांपैकी हैं एक लक्षण ह्या कवी-मध्ये ठळकपणे दिसते. तीक्ष्ण बुद्धि व भाषाप्रभुत्व असल्याशिवाय हैं साधणे कठीण असते. ह्याचा अर्थ ग्रंथांतील विविध शानसंग्रह पाहून कोणताही जाडा विद्वान थक्कच होईल. अर्थात इकडील आधुनिक कवीपैकी कोणीहि त्यांची बरोबरी करूं शकणार नाही.

आपल्यापुढे ध्येय असावे

व्यवहारात वावरतांना आपण किती चिकाठी धरून आपले ध्येय साधले पाहिजे हैं तरुण मंडळीला दाखविणे हा या लेखकाचा उद्देश आहे. ह्यासाठी जग हैं माया [मिथ्या] आहे ही कल्पना प्रथम त्यांनी आपल्या मनांतून काढून टाकली पाहिजे; कारण कांही झाले तरी ह्यांत आपले आयुष्य आपण कंठलेच पाहिजे आणि हैं टाळतां येणे अशक्य होय. अशा स्थिरीत आपण आपले आयुष्य नेभळ्या वृत्तीने घालवावे की घिमेपणाने घालवावे, असाच प्रश्न आपल्या समोर उभा राहतो. ध्येय नसलेल्या मनुष्याप्रमाणे आयुष्य घालविणे म्हणजे जनावरांच्या कोटीतील आपण आहोत असे दर्शविणे होय. म्हणून आपण वीराप्रमाणे वागून प्रगल्भित ध्येये आपणासमोर ठेवावी.

पाहिले ध्येय

आता प्रगल्मित ध्येये कोणती हा प्रश्न साहजिकच पुढे येईल. पहिले ध्येय म्हणजे उदरनिवाहि चालविणे. हैं जरी उच्च नाही, तथापि प्रत्येक मनुष्याला शारीरिके गरजा भागविल्या पाहिजेत, व सुखे मिळविली पाहिजेत. ह्याकरितां आपणाला कोणता तरी धंदा पत्करावा लागतो; आणि त्या धंदाला आपण नेकीने व नेटाने चिकदून राहिले पाहिजे. कांही वर्षांपूर्वी कलकर्त्याचे मुख्य न्यायमूर्ति सर रिचर्ड गार्थ है ह्या विषयावर तरुण विद्यार्थ्यांस उद्देशून व्याख्यान देतांना म्हणाले होते की प्रत्येकाने आपला धंदा ही आपली प्रेमसंशयी स्त्री आहे असेच समजले पाहिजे. नाही तर मोठमोठे बुद्धिमानसुद्धां धंदा म्हणजे काय सहज करितां येईल, या घर्मेंडीमुळे फुकट जातात. ह्यावरून स्पष्ट सिद्ध होत आहे, कसाही बुद्धिमान मनुष्य असला तरी त्याला धंदास लागणारे सर्व परिश्रम केलेच पाहिजेत. परंतु एवढ्यावरून धंदा हैंच आपले अंतिम साध्य असे समजू नये; नाही तर आपण कोत्या विचारांना बळी पहूंच; कारण बर्कने म्हटले आहे की, वकीलाचा धंदा चांगला व सन्माननीय आहे खरा; परंतु त्यामुळे सर्व जगांतील लुचेगिन्यांचा अभ्यास होतो. खोटा मुद्दा खरा कसा बनवावा हीं संबंध होते. ह्यामुळे ज्यांचे ध्येय वकीली करणे हैंच आहे, त्यांवर ह्या संबंधीमुळे अनीतीचा पगडा बसल्या-

---

वैच्याच्या शेवटी उद्धृत केलेल्या सूक्तिसंग्रहावरून श्री. दासगणूमहाराजांच्या भाषाप्रभुत्वाचा यथार्थ प्रत्यय येईल, कारण माषेला विलक्षण सामर्थ्य असल्यावांचून सुटसुटीत पण अर्थगम्भी सुभाषिते रचतांच येणार नाहीत.

शिवाय राहत नाही, आपल्या धंद्यांत गहन गेल्यामुळे जगांत वादी आणि वकील एवढे दोनच वर्ग अस्तित्वांत आहेत, आणि वादीकहन पैसा मिळाविणे हैंच आपले कर्तव्य-कर्म अशी त्याची कल्पना घड होते आणि ही कल्पना वाकिलांच्या कोत्या विचारांना अनुदारतेचे कारण होते !

काढिनल न्यूमन यांनी या विषयाबद्दल बोलतांना सांगितले आहे की, एकाच धंद्याकडे ज्या लोकांची प्रवृत्ति झाली आहे, त्याच धंद्यांत ते आपले आयुष्य खर्च करितात, आणि ज्या गोष्टीचा आपल्या धंद्याज्ञीं संबंध नाही, त्यांचा त्यांत ते उपयोग करितात, आणि आपल्या धंद्याविषयीं सतत साशंकवृत्तीत राहतात. ह्यासाठी, आपला धंदा करण्यांत अनीतीचा उपयोग होऊं नये, अशाबद्दल खबरदारी घेतली पाहिजे. स्त्री म्हणून आपला धंदा प्रेमसंशयी स्त्री आहे, असें समजप्यापेक्षां फलदायी प्रेम करणारी पत्नी आहे, असेंच समजले पाहिजे. म्हणजे स्त्रीप्रमाणे आपला धंदा सुखदायक, आनंददायक होतो. जरी आपणास बराच काळ धंद्यांत घालवावा लागतो, तरी आपणासाठी धंदे आहेत, धंद्रासाठी आपण नाही, ही गोष्ट ध्यानांत ठेविली पाहिजे. म्हणून आपला धंदा सारखा चिकाटीने चालवून इतर साध्याबद्दल योग्य आस्था बाळगली पाहिजे. ह्याचा परिणाम असा होतो की, आपण बुद्धिविषयक ध्येयांकडे वळतो.

शारीरिक गरजा भागविण्यांत जोंपर्यंत मनुष्य आपल्या कर्तव्याची समाप्ति आहे असें समजेल, तोंपर्यंत तो मूळ स्थितीपासून फार सुधारला आहे, असें मुळीच म्हणतां येत नाही. जनावरांपेक्षां आपण उच्च दर्जाचे आही, याचे कारण आपल्यामध्ये मन हैंच वैशिष्ट्य आहे. मनावरच जगांतील सुखदुखें अवलंबून राहतात, म्हणून आपण मानसिक वाढीकडे लक्ष पुरविले पाहिजे. आपण ज्या शतकांत प्रत्येक मनुष्य बुद्धिविषयक धंद्यांत दुसऱ्यावर सरशी करीत आहे, आणि अशा वर्ळी कोणालाही आपण अज्ञानांत रहावें असें वाटणार नाहीं शिवाय हळीच्या काळांत लोकमंताला मान आहे, परंतु पुष्कळ लोकांना पुरेसे ज्ञान नसल्यामुळे कोणत्याही मुद्याबद्दल त्यांना उदार व उदात्त विचार करितां येत नाहीं, ह्याकरितां ज्या लोकांना त्या प्रकारचे शिक्षण मिळाले आहे, त्यांनी स्वतःचे विचार कोते होऊं न देतां कोणत्याही मुद्याविषयीं उदार लोकमत होईल, अशी खटपट केली पाहिजे. जर विश्वविद्यालयांत शिकलेल्या लोकांना आपल्या सर्व आयुष्यमर शिक्षण मिळण्याची व मनाची वाढ अधिकाधिक करण्याची संवय लागली नाहीं तर त्या विश्वविद्यालयाच्या साध्याची दिशा चुकली असें म्हटल्यावांचून गत्यंतर नाहीं म्हणून उच्च प्रतीचे शिक्षण मिळालेल्या व मिळवित असलेल्या लोकांनी आपल्या मनाची वाढ करण्यांतच रत न होतां आपल्या संगतीत असलेल्या लोकांच्या मनाची वाढ करण्याचे परिश्रम त्यांनी केलेच पाहिजेत, सतत आपण ज्ञानी होण्याची खटपट करावी, हे काम करण्यास विश्वविद्यालयांनी टरविलेली पुस्तके पुरेशी नाहीत, तर आपल्या आवडी विषयाची अनेक पुस्तके वाचण्यानें रोज अर्धा तास तरी आपण सकुड काढली पाहिजे.

स्वावलंबन व निर्धार

हैं उद्दिष्ट साधण्यास स्वावलंबन आणि निश्चय है दोन गुण अत्यावश्यक होत. माजी रावद्वादूर व्ही. एन. मंडळीक यांच्या उदाहरणावरून आपले बुद्धिविषयक ध्येय कसें साधतां येते, हैं पूर्णपणे आपणांस समजेल, रावद्वादुरांचा काम करण्याचा निश्चयी स्वभाव अनुकरणीय व स्तुत्य आहे. आपल्या विचारसरणीच्यावर आपली कर्तव्यदक्षता सुद्धां कायम ठेविली पाहिजे. नाहीं तर आपल्या विचारसरणीचा कांहीच उपयोग न होतां ती विप्रतिदायक होईल. प्राचीन ग्रीस व रोमनमध्ये विचारवंत माणसे बुद्धिविषयक कामे करीत असतांना जगांतील सर्वसाधारण व्यवहारांत पडत असत. आणि त्यामुळे रोम आणि ग्रीसची पूर्ण भरभराट झाली. असली उदाहरणे हल्दी इंग्लंडमध्ये हष्टीस पडतात. आपली मानसिक वाढ ज्ञानाने करीत असतांना त्याचा फायदा आपल्यापेक्षां कमी ज्ञानाच्या लोकांना होतं आहे की नाही, याची काळजी आपण घेतली पाहिजे. नाहीं तर त्यांच्यामध्ये व आपल्या मध्ये जमीनअस्मानाचे अंतर पडेल, या फरकामुळे आज हिंदुस्थान अशा हीनावस्थेत आहे. प्राचीन काळी हिंदुस्थानांत पुष्कळ तत्वज्ञानी व बुद्धिविषयक ध्येयांची वाढ करणारे लोक होते खेर, परंतु ते आपल्या विचारांत इतके गढ़न गेले होते की दृतर बांधवांविषयी ते अगदी बेकिंकीर बनेल आणि आपण त्यापासून अगदी निराळे आहों असा त्यांचा समज होऊन त्यांच्याविषयी त्यांची तिरस्कार-बुद्धी झाली. याचा पारिणाम ज्ञानी लोकांची जात निराळीच बनून विचारवंत मनुष्यांची कारागीरांपासून फाटाफूट होऊन एकमेकांविषयींची सहानुभूति नष्ट झाली शिवाय विचारशील मनुष्याच्या ठिकाणी व्यवहार ज्ञानाचा अभाव होऊन कारागीर लोक पूर्ण अज्ञानावस्थेत राहिले. असले बुद्धिविषयक ध्येय पूर्ण टाळले पाहिजे. कारण ज्ञानाचा उपयोग उत्तमं पाया रचण्याकडे झाला नाही, तर तें व्यर्थ होय. यामुळे तिसरे जे नैतिक उद्दिष्ट तें आपल्याला दिसून लागतें. पशुपेक्षां मनुष्याला जास्त श्रेष्ठत्व मिळण्याला त्याची नीतिमत्ता कारणीभूत होते. मनुष्याला शारीरिक व मानसिक वाढीला सीमा आहे. परंतु ही ओलांडून तो नैतिक वाढीकडे वळला म्हणजे तो अशा स्थितीला पौऱतो की, त्यांत त्याला मानवी स्वभावाची पूर्णता करितां येऊन, अपूर्व कृत्ये करितां येतात. नीतिमत्तेत मात्र बुद्धिवंत आणि अबुद्धिवंत, श्रीमंत आणि गरीब ह्यांना बरोबरीच्या नायाने वगतां येईल. कारण जरी प्रत्येक मनुष्याला अलैकिक बुद्धिमान होता येत नाही, तरी पण आपली नीतिमत्ता पूर्ण वाढवितां येते. नीतिमत्तेला सीमा नाही. यावरून मनुष्याला पूर्ण नीतीमान होतां येते, ही ईश्वरी इच्छा आपणास दिसून येईल. यावर कोणी अशी शंका काढील की, कांही कांही मनुष्ये स्वभावतःच दुराचारी असतांत. परंतु दुराचरणी मनुष्यांना सदाचरणी कसें बनतां येईल, हे सांते ग्रंथ उदाहर-

जावरून आपणांस शिकतां येईल. अथेन्स शहरे एकदा एक मुखावलो कनावरून स्वभाव जाणणारा पुरुष आला. तेव्हां कलेची (शास्त्राची) सत्यता पाहण्यासाठी सॉक्रेतिसाच्या शिष्यांनी त्यास सॉक्रेतिसाचे मुख पाहून त्याचा स्वभाव सांगण्यास सांगितले. त्यावर त्यांने हा दुराचरणी असावा असें सांगितले. हे त्याचे भाषण ऐकून शिष्यांना हसू आले. परंतु सॉक्रेतिसाने म्हटले की त्या मनुष्याचे बोलणे खरे असेल. कारण मी जर स्वभावाने दुराचरणी असलो तरी मी माझी इंद्रिये तत्वज्ञानाने जिकून घेतली आहेत. धार्मिकता नीतिमंत्तेचा खरा पाया नव्है असें कित्येकांचे म्हणणे आहे. आधुनिक मतस्वातंत्र्याचा कल धार्मिकतेला अनुकूल असाच आहे. तरी नास्तिकपणांत मुळीच जोर नाही. असें म्हटले तेरी चालिल. नास्तिकपणा जाऊन तिच्या जागी जग हैं काहीं अदृश्य शक्तीवर चालत असून त्या शक्तीचा काहींच थांग लागत नाहीं, अशा मताचे लोक आहेत. हीं शक्ते अगाध आहे असें ते म्हणतात. आणि ते मनुष्यांमधील धार्मिक तत्वांचे अस्तित्व कबूल करतात. जोन मोर्ले साहेबांनी याविषयी म्हटले आहे कीं, शास्त्रांना कोणता तरी धर्म अगोदर ठरविला पाहिजे, कारण धर्माच्या अभावी खालीचे अगर पुरुषाचे अस्तित्वच शाश्वत होणार नाहीं. विवक्षित धर्माविषयीं मी प्रतिपादन करीत नाहीं. परंतु मला तुम्हांस मनुष्यांना शारीरिक मानसिक व नैतिक ध्येये आहेत, त्याचप्रमाणे धर्म हा सुद्धा एक ध्येयच आहे, मी कोण कोठून आलों आणि माझी एकरूपता ह्याच जन्मांत व्हाव याची, असल्या प्रकारचे शाश्वत सुखदायक प्रश्न प्रत्येकाचे पुढे वारंवार उभे राहतात. आपल्यामध्ये असलेलीं धार्मिक तत्त्वे वाढविण्याचे मनुष्याचे चवथे ध्येय आहे. आणि ईश्वराच्या उदात्त इच्छेचे आपल्या वर्तनांत तंतोतंत अनुकरण करून इतर मानवांपेक्षां उच्च पद मिळाविण्याची आपण खटपट करावी. अशा तन्हेने शारीरिक, मानसिक, नैतिक आणि धार्मिक अशी चार ध्येये मनुष्याच्या पुढे उभी राहातात. आणि ही साध्य केली असतां मनुष्यप्राणी हा मनुष्य नांवास प्राप्त होतो.

सामाजिक ध्येय

पुढे आपणांस असें वाटले की जशी मानवाला व्यक्तिविषयक ध्येये आहेत तशीच सामाजिक ध्येये सुद्धा असलीं पाहिजेत. ज्या अर्थीं आपण समाजांत आहोत त्या अर्थीं समाजाच्या बन्या वाईट स्थितीबद्दल कळकळ बाळगणे हैं आपले कर्तव्य होय. सामाजिक ध्येये दोन प्रकारची असतात. एक समाजविषयक आणि दुसरे राजकीय विषयक. सामाजिक ध्येये म्हणजे दोन तत्वांचे पूर्ण ज्ञान होय. पहिले तत्व म्हणजे राष्ट्र उत्तरोत्तर खालावत आहे कीं सुधारत आहे याचा विचार करणे होय. कांही इतिहासांत आपणांस असें आढळून येईल कीं, विवाक्षित समाज स्थिर आहे; परंतु स्थिरता हा अन्द नुकीचा आहे. कारण सुधारणेचा नियमच असा आहे कीं, जर आपले पाऊल

पुढे पडत नसेल तर मार्गे पडत अंसेले पाहिजे. कोणताही वस्तु स्थिर अशी जगात नाही. कोणताही देश सुधारत नसेल तर खालावत तरी असेल. दुसरे तत्त्व म्हणजे समाजांतील प्रत्येक मनुष्याने समाजाच्या सुधारणेबद्दल खटपट करणे हे होय. समाजांतील प्रत्येक मनुष्य गरीब असो अथवा श्रीमंत असो, तो समाजसुधारणेचा एक घटकावयव आहे. एखाद्या मनुष्यास असें वाटत असेल की, आपण समाजांतील क्षुद्र व्यक्ति असल्यामुळे समाजाच्या रीतिभातीविषयीच्या आपल्या मतांचा कांही एक परिणाम होणार नाही; परंतु कांही झाले तरी त्याचा थोडा बहुत परिणाम झाल्याशिवाय राहणार नाही. डॉ. चामर्स ह्यांनी सांगितले आहे की, प्रत्येक मनुष्य जरी एखाद्या समाजाचा उत्पादक नसला, तरी त्याचा तो घटकावयव असतो. या सर्व गोष्टीचा विचार करून आपण समाजसुधारणा, उदाहरणांनी किंवा विधानांनी करण्याची खटपट करीत रहावे.

एवढीं ध्येयं साध्य करणें दुरापास्त अवघड आहे, तथापि जर आपण निश्चयानें काम करूं लागलों, तर थोळ्याशा अंशानें हीं साध्य करतां येतील. आपणांसमोर सतत उच्च ध्येयं ठेवावी आणि जर आपण मनापासून साध्याविषयीं खटपट करूं लागलों, तर आपली इच्छा खचित पूर्ण करतां येईल. अशा तज्ज्ञानें क्रमाक्रमानें आपले जीवित घन्य करितां येईल. असे केले असतां आपले महान् कवि आणि भगवद्गक्त रामदास यांच्या

तनू त्यगितां कीर्ति मार्गे उरावी
मना सज्जना हेचि क्रिया करावी ॥
या उक्कीप्रमाणे आपण वागलो असें अनुभवास घेईल,

शुभ कामना

~~~~~

लेखक—एक साधक

आपल्या मनांत नेहमी शुभ कामना वास करीत असावी. अशुभाला व इतरांसही तारक होऊं शकतो. दुष्ट विचार, दुसऱ्याचै कोणत्याहि मार्गानें अहित व्हावें या विचारास आपल्या मनांत जागा दिल्यानें त्यापासून फायदा कोणता ? त्यामुळे आपल्या चित्तशुद्धीत विनाकारण गद्दूळपणा उत्पन्न होतो आणि तें वीष अंगांत भिनून त्याचे दुष्परिणाम कधीं ना कधीं आपणांस भोगावे लागत असतात ही जाणीव नेहमीं बाळगावी. आपण देवापाशीं हेच मागणे नेहमीं मागावयाचें कीं हे भगवंता ! माझ्या मनांत दुष्ट व अशुभ विचारांस तुं केब्हांही थारा देऊ नकोस. माझ्या मनांत नेहमीं शुभ कामना वास करूं देत.

जसे तुमचे विचार असतील त्याप्रमाणे तुमच्याकडून आचरण घडणार, यासाठीं मनावर नेहमीं सक्त पहारा ठेऊन कोणत्याही मार्गानें दुष्ट वासना मनांत शिरकाव करणार नाहीत याबाबर्तीत खबरदारी घेतली पाहिजे.

ईश्वराचै साहाय्य

तुमच्या मनांत शुभ कामना वास करीत असल्या तर तुम्ही जे जे शुभ कार्य हातीं ध्याल त्या त्या कार्यात ईश्वर तुमचा सहाय्यकारी होऊन तुमचे कार्य पार पाढण्यास तो निश्चित सहाय्यमूळे होईल. कारण शुभ संकल्पांचे शुभ कामनाचे व ईश्वराचे नातें, जवळचे आहे. शुभ कामनामुळे तुम्हीं त्याची जवळीक सहज रीतीनें साधूं शकतां.

ज्याच्यावर तुमची श्रद्धा किंवा विश्वास असेल त्याचै चिंतन तुमच्याकडून घडत असते. साईबाबांचे चिंतन नेहमीं पोषक व ईश्वर कृपेमुळे फलदायी होऊं शकते.

सदासर्वकाळ मनांत चिंतन करायचे तें कोणाचे ? प्रभुरायाचे, कारण तोच कतो नियंता व फलदाता आहे. जो सर्वव्यापी आहे. तोच प्रेरणा देणारा आहे. शरिराचे किंवा उपभोग्य वस्तुचे चिंतन कसले करायचे ? तें चिरंतन आहे का ? मग त्याच्यामार्गे कां लागायचे ? एकमेव चिंतन म्हणजे भगवंताचे. तेंच फलदायक आहे.

व्यर्थ भाराभर केले पाठांतर

प्रभुचिंतन करायचे हें ठीक, परंतु तें कसें ? श्रद्धायुक्त अंतःकरणानें. त्यावर श्रद्धा नसलीं तर त्याचा कांहीं उपयोग नाही, व्यर्थ भाराभर केले पाठांतर। काय

आहे त्याचा उपयोग ? थोडै वाचावै परंतु तें श्रद्धायुक्त अंतःकरणानें वाचावै, व तें चांगले पचवावै, तेंच जीवनोपयोगी आहे. बाकी सर्व फाफट पिसारा ! तो काय कामाचा ?

चित्तशुद्धी शुभ कामना सतत बाळगल्यानें होत असते. आणि ज्याला साधना करायची आहे त्यानें तर चित्तशुद्धीसाठी सदैव जपले पाहिजे.

चित्तशुद्धि साधण्याचे जे अनेक मार्ग आहेत त्यांत सत्संगाला फार महत्व आहे. आणि म्हणूनच प्रार्थिलें आहे की, सुरुंगति सदा घडो ! सुजन वाक्य कार्नी पडो ! किती साधे परंतु महत्त्वाचे शब्द आहेत हे ! त्यांतच परमार्थ म्हणजे परम श्रेष्ठ अर्थ भरलेला आहे, तो आपण पकडला पाहिजे. आत्मसात् केला पाहिजे, सत्संग या जगांत काय वाटेल तें करूं शकतो. कुसंगतीच्या वान्यालाही आपण उभे रहातां कामा नये. कारण ती आपणास एक दिवस खड्डुयांत लोटणारी आहे याची आपण खुणगांठ बांधून ठेवावी.

सत्संगतीचा लाभ या जगांत वाटेल त्याला व सहजासहजी होऊँ शकत नाहीं। ज्याची पुण्याई थोर, ज्याच्या गांठीला उत्तम प्रकारचे शुभकांचित आहे त्यालाच सत्संग प्राप्त होतो व तोनं त्याच्या ऐहिक व पारलौकिक सुखाला कारण होत असतो.

यासाठी सदैव शुभ कामना, त्याविना दसरे चिंतन नाही. हाच आपला मार्ग.

—जर्मन कवि गटे म्हणतो, ‘जो कधी रडला नाहीं त्याला देव मिळणार नाहीं. आपल्यामधील अपूर्णतेची पदोपदी जाणीव होऊन रडत, घडपडत पूर्णतेकडे जाणारे आपण याचेकरू आहोत. केब्हां तरी तो शेवटचा दिवस येईल, कीं ज्या दिवशी संपुण विकासाची भेट होईल.

श्रद्धा आणि सबुरी

व्यवहारांतील उत्कर्ष सोपानाच्या पायऱ्या

—लेखक : आप्पाराव

तुम्हांला ईश्वराची भेट घ्यायची असेल तर त्यासाठीं अनेक मार्ग निरनिराळ्या संतांनीं सांगितले आहेत. श्रीसार्वबाबानीं ईश्वर-प्रातीचै किंवा तुम्हांला जें जें कांहीं प्राप्त करून घ्यायचे असेल तें मिळविण्याचै साधन अवघ्या दोन शब्दांत सांगितले आहे. श्रद्धा आणि सबुरी हेच ते दोन शब्द होत. किती साधेसुधे व व्यवहारांत नेहमीं घोकले बाणारे हे दोन शब्द आहेत वरै ! परंतु ते व्यामच्या दैनंदिन आचरणांत मात्र येत नाहींत.

देवाचा दरबार गांठण्यासाठीच नव्हे तर आपणास कोणताही दरबार गांठावयाचे असेल व कितीहीं कठिणांतलें कठीण ध्येय साध्य करायचै असलें तरी त्या दोन गुणांचे तुम्ही इमानेहतबांरे पालन केलें, त्यांना चिकटून राहिलां तर आपण या जगांतील वाटेल ती गोष्ट साध्य करून घेऊं शकाल.

तुमचा उद्योगधंदा, व्यापार किंवा व्यवहार कोणताही असेना का. तुम्हीं जें हातीं श्याळ, ज्याकडे प्रवास करीत आपलें ध्येय गांठण्यासाठीं तुम्हांला जायचै असेल, त्यावर तुमची संपूर्ण श्रद्धा पाहिजे. तें माझें जीवनसर्वस्व आहे व तें मी प्राप्त करून घेणारच अशी महत्त्वाकांक्षा व अशाप्रकारची जिह्वा तुमच्याठायी निर्माण झाली पाहिजे. त्या जिह्वीने तुमचै अंतःकरण धगधगित झालें पाहिजे—पेटलें पाहिजे. इतकी ती श्रद्धा ज्वलंत पाहिजे.

आणि त्याचबरोबर दुसरी अत्यावश्यक गोष्ट म्हणजे तुम्हांला जें प्राप्त करून घ्यायचै असेल त्यासाठीं उतावळेपणा कामाचा नाहीं. कोणतीही चांगली गोष्ट तडकाफडकी घडून येऊ शकत नाहीं. जबरदस्त हालचाली कराव्या लागतात. हालअपेषा भोगाव्या लागतात. आशानिराशेच्या फेच्यांत गुरफटावें लागतें. आणि हें सर्व घडत असतां आपण धीर बाळगावा लागतो. त्याचैंच नांव सबुरी. आपण म्हणत असतों कीं, जरा सबुरीनें घ्या, उतावळेपणा करूं नका. उतावळेपणा करणें म्हणजे कार्यनाशाला आमंत्रण करण्यासारखे आहे. तें करूं नका.

ज्यांनीं या दोन गुणांची कांस धरली त्यांनीं आपलें मनोवांच्छित साध्य करून घेतले आहे. कोणयाही क्षेत्रांत तुम्हीं वावरत असा. श्रद्धा आणि सबुरी या दोन गुणांची कांस बळकट धरा. म्हणजे यश तुमच्या पदरांत पडल्याशिवाय रहाणार नाहीं.

आपल्यासमोर उद्योगधंद्यांत किंवा इतर क्षेत्रांत यश संपादन केलेलीं किती तरी माणसे असतील. त्यांच्या आयुष्यक्रमाकडे बारकाईने लक्ष पुरविल्यास आम्हीं काय म्हणतो याची प्रचीती तुम्हांलाही येईल. आमच्या हष्टीसमोर असें एक ठळक उदाहरण आहे. ज्यांचा गेल्या पन्नास वर्षांतील जीवनकम अभ्यासप्याची आम्हांला संघी मिळाली आहे.

साईंबाबांची शिरडी नगर जिल्ह्यांत आहे, त्याचप्रमाणे श्रद्धा आणि सबुरी या दोन सद्गुणांच्या बळावर ज्यानीं आपला व्यवहारीक माझ्योदय घडवून आणिला. त्यांचे मुख्य कार्यक्षेत्रही त्याच जिल्ह्यांतील बेलापूर तालुक्यांत, त्यांचे नांव महादेव लक्ष्मण ऊर्फ बाबासाहेब डहाणूकर. डहाणू येथें राहून जंगलाची कंत्राटे घेणे व जळाऊ लाकडांचा व्यापार करणे हा त्यांचा कौटुंबिक व्यवसाय. शिक्षण संपर्कित्यानंतर तोच व्यवसाय त्यांच्या वाट्यास आला. आजोबानीं, वडिलानीं जो व्यवसाय केला तोच त्यांनी पुढे चालवावयाचा. परंतु नाही. विद्यार्थी दशोपासून आपण मोठ्या प्रमाणांत व्यापारधंदा करावयाचा, कारखाने स्थापन करावयाचे, देशाला जरूर लागण्या मालाचे उत्पादन करावयाचे परदेशीं जाणारा पैसा देशांतल्या देशांत राहील यासाठी झटावयाचे व आपल्याबरोबर इतर असंख्य कुटुंबांचेही कल्याण साधावयाचे अशा प्रकारची अत्यंत उच्च प्रकारची महत्वाकांक्षा त्यांनी उराशीं बाळगून ठेविली होती.

त्याला प्रसुख कारण म्हणजे लोकमान्य टिळकाची शिकवण.

पन्नास वर्षांपूर्वींचा तो काळ. आमच्या उद्योगधंद्यांचे वाटोळे करून स्वतःचे चंबुगबाळे आमच्यावर लादणाऱ्या स्वार्थलंपट अशा परकीय राजसत्तेचा तो काळ होता. त्या सत्तेनै आमचे सारे व्यापारधंदे व उद्योग बळकावले होते व आम्हांला निरुद्योगी आळशी व म्हणून दरिद्री व परावलंबी बनवून ठेविले होते.

लो. टिळकानीं हा दुबळेषणा बरोबर ओळखून विपरीत परिस्थितीतही आमच्या लोकांनी—विशेषतः धनिकांनी उद्योगधंद्याकडे वळलें पाहिजेत व जनतेला लागणाऱ्या वस्तू देशांत निर्माण केल्या पाहिजेत व सर्वांनी स्वदेशीचा पुरस्कार केला पाहिजेअसा व्याख्यानांच्या व केसरीतील लेखांच्याद्वारे प्रचार चालविला होता.

बाबासाहेबांना टिळकांची वाणी म्हणजे देववाणी वाटत असे. त्यांची शिकवण आचरणांत आणप्यासाठी झटणे हेच आपले कर्तव्य, मग त्यासाठी कितीही त्रास भोगावा लागो, असै त्यानां तीव्रतेने वाटत असे.

त्यांची ती तीव्रता साधी नव्हती. जाज्वल्य स्वरूपाची होती. त्यामुळेच घराचा सुखाचा धंदा सोडून त्यानीं ऐन तारण्यांत आरंभी कांटेरी परंतु श्रद्धेच्या व सबुरीच्या बळावर ज्याला सोनेरी स्वरूप आले असा घर सोडून सुंबईला जाऊन घडपड करण्याचा मार्ग स्वीकारला.

त्यांनी स्वीकारलेल्या या धोरणाला घरांतील सारीं जिवलग माणसे विरुद्ध. असेनात का विरुद्ध, माझें ध्येय घरांत बसून धंदा करण्याचे नाही. मला मोठ्या व्यापांत पडायचे आहे. त्यासाठीं जवळ पैशांची पुंजी नसली तरी माझ्या ध्येयावर व भगवंतावर माझी पूर्ण श्रद्धा आहे. माझें ध्येय तडकाफडकी साध्य होणार नाही. देवाची भेट सहजासहजीं होऊं शकत नाही. त्यासाठीं संकटांच्या मागनीं जावै लागतें. कसोटीला उतरावे लागतें. तोच माझा मार्ग व श्रद्धा आणि सबुरी हेच मांडवल. एक दिवस माझा तो ध्येयरूपी देव मला भेटल्याशिवाय किंवा मी त्याला गांठल्याशिवाय रहाणार नाहीं. 'देवाचिया भेटीसाठीं ! पडाव्या जिवलगांच्या तुटी' ज्याला आपलें ध्येय साधावयाचे आहे त्यानें कर्तव्य कठोर झालेच पाहिजे.

बाबासाहेबानीं हा जो निर्णय घेतला त्याला कारण वर सांगितल्याप्रमाणे लोकमान्यांची शिकवण त्यांच्या मनावर बिंबिली होती हैं असलें तरी त्याला दुसरेही एक कारण होतें. माणसाजवळ कोणते ना कोणतें तरी बळ असावें लागतें. लहानपणापासून त्यांचे लक्ष देवभक्तिकडे फार असे. आई वडिलांचे होतें तें वळण. त्यांची आईवडिलांवर जशी निष्ठा तशीच देवावर. ईश्वरचित्तनांत, ईश्वर पूजनांत रोजचा कांहीं वेळ घाल-वावयाचाच. त्यांचे शिक्षण मॅट्रीकपर्यंत झाले असले व त्यांचे वाचन अध्ययन फारसें नसलें तरी त्यानीं जॅ कांहीं वाचले त्यावर श्रद्धा ठेऊन तें थोडैसेंच का होईना, पूर्णपैंत्यानीं पचविलें.

पहा बरें ! त्याची रोजव्या पाठांतील व अल्यंत आवडती अशीं पुस्तके अवधीं दोन तीनच ! रामदास स्वामींचे मनाचे लोक, ह. भ. प. पांगारकर यांचा भक्ति मार्ग प्रंदीप व सोने गुरुजींनी लिहून काढलेला व संत विनोबा भावे यांनी कथन केलेला गीतार्थ सार हा छोटेखानी ग्रंथ. त्याच्या नेहमी वाचनांत व चिंतनांत येणारी हीं तीन पुस्तके. त्याचें आराध्य दैवत म्हणजे शंख चक्र गदाधारी विष्णु. त्या विष्णुचें त्यानी आपल्या कचेरींत, घरीं, झोपण्याच्या खोलीत व जेथें वास्तव्य होईल तेथें तेथें, ठेवण्याची व तिळा रोज पुष्पहाराने मंडित करून ठेवण्याची व्यवस्था केलेली. घरीं असोत, प्रवासांत असोत कीं युरोप, अमेरिकेच्या दौऱ्यावर असोत. बरोबर नेहमी विष्णुची प्रतिमा ही असावयाचीच. ‘जेथें जातो तेथें तुं माझा सांगाती’ अशी बाबा-साहेबांची विष्णुभूय भावना झालेली होती.

आजच्या काळांतील लोकांना हैं ऐकून नवल वाटेल. उद्योगधर्म्यांत पडलेला व तत्संबंधी व्यापारांत गुरफटलेला हा व्यापारी माणूस परंतु अत्यंत भोळा भावडा. सायंकाळी घरी जातांना देवळांत जाऊन दर्शन घेतल्याशिवाय मनाचे समाधान व्हायचे नाही. देवाचे नामसंकीर्तन म्हणजे कीर्तन सहस्रा चुकवायचे नाही. ज्याप्रमाणे सकाळी दैनंदिन

जीवनक्रम सुरु करण्यापूर्वी देवाची आठवण पूजनाच्या व चिंतनाच्या रूपाने करावयाची, त्याचप्रमाणे रात्रीं झोपी जाण्यापूर्वी अर्धां तास मगवंताच्या मजनांत घालविल्याशिवाय बिठान्यावर अंग टाकावयाचें नाही हा नित्यक्रम.

अद्वा आकाशांतून कोसळून तुमच्यावर पडणार नाहीं. तिची जोपासना व उपासना अशा रीतीनें जीवन व्यापो व्हावी लागते. हें अद्वेचे बळ बाबासाहेबापांशी भरपूर होतें म्हणून तर मुंगीच्या वेगानें का होईना, एकेक पाऊल टाकीत ते पुढे पुढे जाऊ शकले व आद्योगिक क्षेत्रांतील आपले ध्येय गांठू शकले.

असें यांचे ध्येय तरी कोणते होते ? आपण कारखानदार व्हायचै. देशाला जरुर असलेल्या वस्तूपैकी एखादी दुसरी तरी वस्तू निर्माण करण्याचे श्रेय संपादन करावयाचे आणि सर्व प्रथम त्यांना व्हायचै होते सखर कारखानदार. कारण लो. टिळकांनी सर्व-प्रथम तो गुरुमंत्र त्यांना दिलेला होता.

परंतु तो साध्य करून घेऊ अत्यंत कठीण व दुरापास्त होते. कारखानदारी ही सोपी का गोष्ट आहे ? मांडवल भरपूर पाहिजे. शिवाय हत्तर गोष्टीचे सहकार्य पाहिजे. येथे आरंभी कांहींच नव्हते. माडवल नसुं आ. परंतु ते असले तरी परकीय सरकार अशा कारखानदारीला उत्तेजन देणारे नव्हते. त्या मार्गति—बंधनरूपी संकटे पसरून ठेवण्यात आलेली होती.

बाबासाहेबांजवळ इतर कांहीं नसलै तरी, होते श्रद्धेचै बळ व सबुरीचै बळ. मग त्यानी काय केलै?

त्यानी लाकडांचा धंदा केला. इमारती, पूल, रस्ते वैरे बांधकामांची कंत्राटे घेण्याचा धंदा केला. थोडे भांडवळ काटकसरीनै वागून जवळ केले आणि हे उद्योग चालू असतां व ते यशस्वी होत असतांही त्या त्या व्यवसायाला बाबासाहेब चिकदून राहिले नाहीत किंवा मिळालें यशा आतां आणखी काय पाहिजे असें म्हणून हात जोडून स्वस्थ राहिले नाहीत.

कारण त्यांचे लक्ष होतें उतारदक व्यवसांयाकडे, साखर निर्मितीसारखा कारखान्याकडे परिस्थिति प्रतिकूल म्हणून त्यांनी आपला धीर खचू दिला नाही. आपण आपले ध्येय आज ना उद्यां गाठणारच ही त्यांची श्रद्धा होती आणि त्याचबगेबर धीर गमावून बसण्याची, अधीर होऊन कार्यनाश करण्याची त्यांची तयारी नव्हती. एकेक साधन जवळ केले पाहिजे. परिस्थितीत पालट कधीं होतों आणि आपणास जरुर असलेली संघी कधीं मिळते याची वाट पहात ते एकेक व्यवसाय हाताळीत होते.

आणि इतक्यांत ईश्वर कृपेने त्यांना हवी असलेली संघी आस्ते आस्ते वाट चाल करीत आपल्यापाशी येत असल्याची चाहल त्यांना लागली.

त्याचें असें झाले, अहमदनगर जिल्हा म्हणजे दुष्काळपीडीत जिल्हा. त्या

जिल्हावर पर्जन्यराजाची अवकृपा ! लोकांना अन्नपाणी मिळावें म्हणून सरकार शेतकरी कामकरी लोकांस मोठाल्या नदचे कालवे खणण्याची कामगिरी देत असे व अशा रीतीनें त्यांच्या पोटापाण्याची सोय करण्यांत येत असे, वर्षानुवर्षे चालू ठेवाव्या लागलेल्या या कामगिरीपायीं सरकारला कोळ्यावधि रुपये खर्च करावे लागले, कालव्यांच्या पाण्याचा वापर फारसा केला जात नसे त्यामुळे खर्च केलेल्या रकमेवरील व्याजही सुटत नसे. सरकारला विचार पडला. एक कमिटी नेमली. तिनें शिफारशी केल्या त्या सर्व साखर कारखान्यास अनुकूल होत्या.

बाबासाहेबांस त्यो संबंधीची बातमी लागतांच ते जरूर त्या अधिकाऱ्यांस मेटले. जमीन, पाणी व इतर जरूर त्या सवलती मिळविल्या व सरकारला साखर कारखाना स्थापन करण्याच्या बाबतीत दिरंगाईचे धोरण सोडायला लाविले.

नगर जिल्ह्यांत तःपूर्वी बेलापूर साखर कारखाना हा एकमेव युरोपीयन मालकीचा कारखाना चालू होता. त्याच ताळुक्यांत भाडेपट्टीने जमिनी संपादन करून बाबासाहेबानी १९३३ साली विजयादशमीच्या शुभमुहूर्तावर ‘महाराष्ट्र शुगर मिल्स’ या कारखान्याचा शुभारंभ केला.

बाबासाहेबानीं पुष्कळ वर्षे उराया जतन करून ठेवलेले साखर कारखाना स्थापन करण्याचे आपले ध्येय विपरीत काळांत व प्रतिकूल परिस्थितीशीं टक्कर देऊन प्राप्त करून घेतले.

होय; परंतु ते कशाच्या बळावर? श्रद्धा आणि सबुरी हे दोन गुण त्यांनी अंगी बाणविले होते, त्या गुणांशी ते समरस होऊन गेले होते व त्यामुळेच घ्येयरूपी देव त्यांना भेटला व क्रतार्थतेचा आनंद त्यांना उपभोगतां आला.

आणि तदनंतरच्या काळांतही या दोन गुणांच्या बळावर औद्योगिक क्षेत्रांत त्वार्नी बहुमोल कर्तव्यगारी गाजविली आणि श्रद्धा-सबुरीच्या भांडवलावर केवळ्या अवाढव्य उलाढाली यशस्वीरीतीने करून दाखवितां येतात हें सर्वांच्या निदर्शनास आणून दिलें.

बाबासाहेबांच्या जीवनास नुकर्तीच पंच्याहत्तर वर्षे पूर्ण होऊन ते ७६ त प्रवेश करीत आहेत. त्यांचा नगर जिल्ह्याशी अत्यंत निकट संबंध. विपरीत परिस्थितीशी सामना द्यावा लागला तरी बाबानीं सांगितलेल्या श्रद्धा आणि सबुरी या सद्गुणांच्या बळावर त्यानीं आपल्या जीवनाचें सोनें केले. त्यापासून इतरांनीं स्फूर्ति ध्यावी य आपल्या जीवनांत श्रद्धा आणि सबुरी या सद्गुणांना बहुमानाचें स्थान द्यावें एवढीच अपेक्षा.

भक्त पुरंदरदासांचे वैराग्य

चा

रेश वर्षापूर्वीची ही घटना आहे. राजा कृष्णदेवराय याच्या कारकिर्दीत विजयानगरचे साम्राज्य वैभवाच्या शिखरावर आखूड झालेले होते. आज त्या वैभवाची कल्पनाही करवणार नाही. त्या राज्यांत दोन महापुरुष त्याकाळी रहात होते, एक राजगुरु व्यासराय व दुसरे दासश्रेष्ठ संत पुरंदरदास.

एकदां सहज वार्तालाप चालले असतां व्यासराय यांनी राजा कृष्णदेवराय यांच्याजवळ पुरंदरदासजीच्या वैराग्यशीलतेची खूप स्तुति केली. ते म्हणाले होते की, या जगांत सध्यांच्या काळीं पुरंदरदासजीसारखा वैराग्यसंपन्न पुरुष सांपडणे कठीण!

राजाने ते शब्द अंतःकरणांत सांठवून ठेविले, कधीं ना कधीं पुरंदरदासांच्या वैराग्यशीलतेची आपण परीक्षा पहावयाची असें त्यांनी ठरविले.

तो समय एके दिवशी अचानकपणे आला. भगवंताचें भजन करीत एकेका भागांतून कालेला झोळी अडकवून पुरंदरास आपल्याच नादांत रस्त्याने जात असत. कोणी कांहीं झोळीत स्वतः होऊन टाकले तर ते ध्यायचे. त्यावर त्यांचे व व त्यांच्या परिवारांचे चालत असे. मिळेल ते ध्यायचे हा नियम.

एके दिवशी पुरंदरदास राजवाड्याजवळून हरिनामाचा गजर करीत जात होते. राजाच्या नोकरांनी त्याची वर्दी राजाला दिली. राजाने नोकराकरवी त्यांना बोलावून त्यांच्या झोळीत पसाभर हिरे टाकिले! पुरंदरदासजीनीं त्याचा स्वीकार केला व ते मार्गस्थ झाले. त्यानंतरही एक दोन वेळां त्या मार्गाने पुरंदरदास गेले त्यावेळीं त्यांच्या झोळीत हिन्याशिवाय दुसरे कांहीं पडले नाहीं.

पुरंदरदास हिन्यासारख्या अमोलिक वस्तूंचा खुशाल स्वीकार करतो, नको भृणत नाहीं हा आपला विजय आला असें त्या विजयानगरच्या राजाला वाटले! परंतु प्रकार फार वेगळा होता.

राजगुरु व्यासराय यांची भेट झाली तेव्हां राजा त्यांना म्हणाला, ‘काय हो! तुम्हीं पुरंदरदासाबद्दल जी कल्पना करून घेतली आहे ती खरी नाही. अहो! माणसाला पैसा नकोसा झालाय कधीं! मी त्यांच्या झोळीत हिरे टाकले त्यांचा खुशाल स्वीकार केला कीं हो त्यांनी! पुरंदरदासाचे वैराग्य खिरे नाही. अहो ते वेगळी व दिखाऊ वैराग्य आहे.

व्यासराय कांहीं बोलले नाहींत. स्वस्थ राहिले आणि सत्य असत्य याचा निर्णय लावण्यासाठी नेगराबाहेर पुरंदरदासांची राहण्याची झोपडी होती तेथे दोघेहि मेले.

पुरंदरदास त्यावेळीं घरी नव्हते. त्यांची पत्नी दखवाजांत तांदळांतील खडे निवडीत बसली होती.

व्यासराय तिला उद्देशून म्हणाले “अजून भोजन नाहीं झाले ? इतका वेळ कां ! दासजीही कुठें दिसत नाहींत. गेले तरी कुठें ? ”

ते बाहेर गेले आहेत. बराच वेळ झाला. अलिकडे राढ दिवस जेवण करायला विलंब लागतो. त्याचें असें झालें. कोणी भाग्यवान त्यांच्या झोळीत मृठभर तांदूळ किंवा डाळ टाकण्याएवजीं पांढरे शुभ्र खडेच टाकीत असतो ! त्यांना काय करायचे आहेत. ते म्हणत होते कीं, दान देणाऱ्यांचें मन दुखवूं नये एवढ्याचसाठीं मी त्यांचा स्वीकार करतो. कोणी कोणी त्याच झोळीत तांदूळ टाकतात. ते खडे निवडीपर्यंत मला बराच वेळ होतो. त्यामुळे जेवण करायलाहि वेळ होतो. काय करणार !

“ते शुभ्र दगड तर येथे कुठें दिसत नाहींत ! ” व्यासराय म्हणाले.

“काय करायचे आहेत इथे ठेऊन ! तै समोर झाड आहे ना ? त्यांच्या बुंध्याशीं असलेल्या दगडमार्तीत भी ते फेकून दिले आहेत. काय करायचे आहेत ते आम्हांला ! ”

व्यासराय व राजा कृष्णदेवराय त्या झाडांच्या बुंध्यापाशीं जाऊन पाहुं लागले तो काय ? तेथल्या दगडमार्तीत हिरे चमकत होते !

राजाचा चेहरा एकदम उत्तरला. तो आश्र्यांनै थक झाला आणि म्हणाले “धन्य ! धन्य ! पुरंदरदासजी ! वैराग्य असावै तर असें ! ”

—दगड फोडणारा घाव घालीत असतो. शेवटच्यां, घावाला छकले होतात. परंतु पहिले घाव का निरुपयोगी होते ? महात्माजीनीं लिहिले होते. ‘प्रयत्न म्हणजेच यशस्विदी’ प्रत्येक प्रयत्न, प्रत्येक पाऊळ आपणांस उंतंरोत्तर पुढे नेते.

प्रार्थनेची किमया

लेखक— एक श्रद्धालू

प्रार्थनेचे महत्व आजवर पुष्कळांनी पुष्कळ परीने गायिले आहे. आपणही प्रार्थना करतो. प्रार्थनेचा अर्थ आपणांस समजतोही. परंतु देवाचे नांव घेतले, त्याला विनवणी केली म्हणजे ती देवापर्यंत जाऊन पोहोचते, असा जर आपला समझ असेल तर तो मात्र चुकीचा आहे. कसा ?

प्रार्थनेचा संबंध अंतःकरणाशी असतो. प्रार्थना वरवरची काय कामाची ? अंतःकरणाच्या आंतील गम्यांतून ती निघाली पाहिजे. त्या प्रार्थनेवर तुमची संपूर्ण श्रद्धा पाहिजे व शुद्ध अंतःकरणांतून तिचा उदय झाला पाहिजे. ईश्वराशी संबंध जोडायचा आहे ना ? त्याच्या कानापर्यंत पोहोचावयाचे आहे ना ? मग त्यासाठी अंतरंग खुले करण्यांत आले पाहिजे. प्रार्थना दोन प्रकारे करतां येते, बाहेर आवाज न काढतां मूळ वृत्तीने व शब्दांच्या रूपाने आपले मनोगत, आपल्या भावना, आपण संतवाणीच्या रूपाने सांगू शकतो. परंतु त्या संतवाणीशी तुमचे हृदय एकरूप झाले पाहिजे. संतवाणी असेना का. तिच्याशी जर दुम्हीं तादात्म्य पावलां तर ती वाणी तुमचीच होऊन जाते. परंतु दुम्हीं तद्रूप होण्याची कला साध्य क्लून घेतली पाहिजे. तरच तिचा उभयोग !

प्रयत्नवादी माणूस या जगांत काय करूं शकणार नाहीं ? स्वतःच्या उन्नतीकडे त्याचे पूर्ण लक्ष असें पाहिजे. अहंकारापासून आलेत होणे ही फार महत्वाची गोष्ट आहे. ती साध्य झाली म्हणजे आपण किती क्षुलळक आहोत याची साधकाला जाणीव होईल. आपण ईश्वराचे सहकार्य संपादन केले पाहिजे. त्याच्या चिवाय आपण कांहीं करूं शकणार नाहीं ही जाणीव मनाला झाली भूगजे माणूस परमेश्वराकडे सच्चा भावाने वळतो. मग निर्मळ अंतःकरणाने तो जेव्हां प्रभू प्रार्थना करूं लागतो, तेव्हां त्याला प्रार्थनेचे सामर्थ्य केवळ मोठे ! आहे याची जागीव होऊन लागते.

जी प्रार्थना द्वेषमूलक व दुसऱ्याचे अकल्याण चिंतिणारी असते तो प्रभुराया पर्यंत पोहोचू शकत नाहीं व ती फलदूप कधीहि होऊं शकत नाहीं, याची खूणगांठ प्रत्येकाने आपल्या मनाशीं बांधून ठेवावी.

प्रार्थना करणाऱ्यांनें मनांतील सान्धा दुष्ट, मत्सरी व विरोधी भावनांना संपूर्ण-
पणे मूठमाती दिली पाहिजे. अंतःकरण पवित्र बनविलें पाहिजे. ‘माझे जै कोणी
शत्रु असतील त्यांचा सत्यनाश होऊन जाऊ दे’—अशा प्रकारच्या प्रार्थनेला कांही
एक अर्ध नाही. तुमचे अंतःकरण दुषित आहे. दुष्ट विचारांनी भरलेले आहे एवढेच
त्यावरून सूचित होतें. होय, तुम्ही अशी प्रार्थना करू शकतां की ज्यांच्याशी माझा
वैरभाव आहे, त्यांचे अंतःकरण, हे भगवंता ! द्वेषराहित कर, त्याला चांगली
वासना दे.

भर राजदरबारांत कौरवांकडून द्रौपदीचा अनन्वित अपमान झाला, अप-
मानाचा कळस ब्हायची वेळ आली त्यावेळी द्रौपदीने गोविंदाला भक्तसखा कृष्णाला
मनोभाव आळविले. किती अंतःकरणपूर्वक तिने आळवणी केली !

ती प्रार्थना श्रीकृष्णापर्यंत पोहोचू शकली. तेथे अंतःकरण अंतःकरणाशी
बोलले ! श्रीकृष्णाचे मन त्या प्रार्थनेने हेलावले व ती प्रार्थना त्याने झेलेली. किती
आश्र्यकारकरीतीने त्या राजसमेत द्रौपदीचे लज्जारक्षण केले आहे बर ! सारे जण
आश्र्याने थक झाले. भगवान आपल्या भक्तासाठी काय करणार नाही ?

दहा हजार हत्तीचे सामर्थ्य असणाऱ्या दुःशासनाने द्रौपदीचे वस्त्र फेड-
च्याची कामागेरी स्वतःच्या शिरावर घेतली होतीः परंतु वस्त्रे फेडतां फेडतां
तो नराधम थकला भगला व शेवटी थकून आली बसला ! इतकी रंगी बेरंगी वस्त्रे—
लुगडी श्रीकृष्ण परमात्म्याने द्रौपदीला पुरविली. त्या दरबारांत वस्त्राचा डोंगर झाला !
काय आहे ही प्रार्थनेची किमया !

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुने आणि प्रसिद्ध औषध

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्हूलशन् रेमेडी

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, दद. मरीन ड्राईव, मुंबई १.

: स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाढीलाल कं.—दवावझार, मुंबई २.

**Statement about ownership and other particulars about
Newspaper (SAI LEELA) to be published in the First issue
every year after last day of February.**

FORM IV (See Rule 8)

1) Place of Publication	...	804-B, Sai Niketan, Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay-14
2) Periodicity of its Publication		Monthly
3) Printer's Name	...	Sharad Krishnaji Sapale
Nationality	...	Indian
Address	...	Ramkrishna Printing Press, Rukmini Niwas, Morbag Road, Dadar, Bombay 14.
4) Publisher's Name	...	Bhalchandra Ganesh Potnis
Nationality	...	Indian
Address	...	Sai Niketan, Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay-14
5) Editor's Name	...	Bhalchandra Ganesh Potnis
Nationality	...	Indian
Address	...	Same as at 4 above
6) Names and Addresses of individuals who own the Newspaper and Partners or Shareholders holding more than one per cent of the total capital.		Shri Sai Baba Sansthan Shirdi, (a Charitable and Religious Institution), P. O. Shirdi, District Ahmednagar.

I. Bhalchandra Ganesh Potnis., here by declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

(5) B. G. Potnis

Signature of Publisher.

20th February 1965

जीवनांत संयमाचे महत्व

जीवन यशस्वी करावयास संयमाची अत्यंत आवश्यकता आहे. मनुष्य व पशु यांच्यांत जर कोणता फरक असेल, तर मनुष्य आपल्या वासना—विकारांवर अंकुश चालूबूं शकतो हा होय. संयमहीन मनुष्य म्हणजे मृगव्याघ्रच जणुं असतो. संयमी-जीवनाला किंमत नाही. काळीइल हा प्रसिद्ध पाश्चिमात्य तत्त्वशानी म्हणतो, “त्या घोड्याला लोक किंमत देतात, जो घोडा स्वतःला लगाम घालून घेतो. पाठीवर जीन कसूं देतो, परंतु जो घोडा लगाम घालूं देणार नाहीं त्याला कोण बवळ करणार? घोड्याला चामड्याचा लगाम असतो. माणसाला कोणता लगाम घालायचा? माणसानें स्वतःच विवेकाचा लगाम घालून ध्यावा. तरच त्याची किंमत वाढेल.”

जे समाजसेवेचे कर्म आपण हातीं घेऊ तें नीट व्हावें असें खरोखर वाटत असेल, तर आपण आपल्या सर्व इंद्रियांवर तांबा ठेवला पाहिजे. भगवान् शंकर म्हणजे योग्यांचे मुकुटमणि. परंतु ते योगियांचे राणे कसे झाले? त्यांनी ज्ञानाचा डोळा पेटवून ठेवला आहे. सर्व इंद्रियांवर त्या ज्ञानचक्षुची हाषि आहे. वेडीवाकडी जातील तर त्यांचे भस्म होईल. आपण हा विवेकवैराग्याचा तृतीय नेत्र उघडा ठेवला पाहिजे.

तुमच्या ज्या नैसर्गिक क्षुधा आहेत, त्या आजीबात मारा, असें धर्माचे सांगणे नाही, परंतु त्यांना मर्यादा घाला असें धर्म सांगतो. झोपू नका असें धर्म सांगत नाही, परंतु लौकर झोपा लौकर उठा असें सांगतो. खाऊ नका असें नाहीं धर्म सांगत. बेतानें व शरीराला हितावह तेंच खा असें धर्म सांगतो. तुकाराम महाराज म्हणतात.:

“विधीनं सेवनं धर्माचे पालन”

विषयांचे संयमपूर्वक सेवन करा. असें केल्यानें धर्मपालन केल्यासारखे आहे. सर्वत्र मर्यादा पाळा. प्रभु रामचंद्राना मर्यादा-पुरुषोत्तम असें म्हणतात. ज्याला पुरुषोत्तम व्हावयाचे आहे, नराचे नारायण व्हावयाचे आहे, त्यानें मर्यादा घालून घेतली पाहिजे.

ज्ञानेश्वरीत फार गोड ओव्या आहेत. ज्ञानेश्वर म्हणतात, “अरे, योग योग म्हणजे काय? योग म्हणजे मोजके बोलणे, मोजके चालणे, मोजकी झोप, मोजका आहार; इंद्रियांना असें प्रमाणांत दे. म्हणजे त्यांनाहि सभाधान मिळून जीवनांत सुखशांति वाढतील.”

आपण एकादी वस्तु आवडली व तीच खात बसलों, तर आजारी पहं एकादे बेळेस. जागतच बसलों तर प्रकृति नीट राहणार नाही. आपल्या स्वधर्मात अड-

थळा येऊ नये म्हणून शरीर नीट हवे. शरीर नीट राहिले म्हणजे मनहि प्रसन्न राहील. काळीइल हा पाश्चिमात्य पंडिते म्हणतो, “आपले निम्मे तत्त्वज्ञान पोटाच्या स्थितीवर अवलंबून असते.” ज्याला सारखीच बद्धकोष्ठता, ज्याचे डोके सारखे दुखत आहे त्याच्या हातून स्वघर्म कसा पार पडणार? मैंशिनी हा थोर इंटॅलियन देशभक्त एकदां म्हणाला, “माझ्या देशाला माझी जरुरी असतां मी आजारी कसा पडूं शकेन, हा देह सेवेसार्थी आहे. तो निरोगी राखला पाहिजे. महात्मार्जी पांच पदार्थपेक्षां जास्त खात नसत. ज्याने रसनेवर संयम मिळविला, त्याला शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्य मिळाल्या. शिवाय राहाणार नाही.

संयमाने जीवनांत आनंद येतो, संगीत येते. रक्कीदनाथ म्हणतात, “संयमाने विकास होतो. झाडाला मुळांनी जमिनीशीं बांधून ठेवले आहे, म्हणूनच झाड उंच जाते, फुलां-फळांनी शोभते. झाड जर म्हणेल, की ही मुळाचीं बंधने कशाला? मला वर उडूं दे, तर ते झाड तरारेल का, भरारेल का? ते सुकेल. ते बांधलेले आहे म्हणूनच वाढते. नदीला दोहों बाजूंनीं तीरांचे बंधन आहे म्हणूनच तिला गति आहे, खोली आहे. सतारीला तारा बांधलेल्या आहेत गृहणूनच त्या तारा दिव्य संगीत देतात.” असा हा संयमाचा महिमा आहे. संयमाशिवाय सुसंस्कृतता नाही, विकास नाही.

न्यायमूर्ति रानड्यांना आंबा फार आवडे. एकदां कोणी तरी कलमी आंब्यांची भेट पाठविली. रमाबाईंनी सुरेख फांकी करून बर्यांत भरून त्याच्यापुढे नेऊन ठेवल्या. न्यायमूर्ति महत्त्वाच्या कामांत होते. तरीहिं त्यांनी एकदोन फांकी घेतल्या. रमाबाईंना वाईट वाटले. आपण एवढा आंबा कापून नेला; परंतु न्यायमूर्तींनी दोनच फोडी खाल्लथा, हे पाहून त्या खट्टू झाल्या. पुढे न्यायमूर्तींना काम संपल्यावर त्यांनी इंसत विचारले, “मेलं माणसाने मनापासून कांही आणून घावें, परंतु ते घेऊहि नये का?” न्यायमूर्ति म्हणाले, “अग, आंबा आवडतो म्हणून का मरेपर्यंत आंबेच खात बसू? तू आणलास कापून म्हणून खाल्लथा दोन फोडी. खाण्यापिण्याच्या आनंदापेक्षां उच्चतर दुसरे आनंद आहेत, तिकडे मनाला वळवले पाहिजे.”

आपण पुष्कळसा वेळ या क्षुद्र गोष्ठीच्या चर्चेत दवडतो, आपली शक्ति त्यांत दवडतो. आज काय काय खाल्ले, ते कसे होते, याचीच चर्चा करतो. मिटक्या मारतो. खरे पाहिले तर गोडी वस्तूत नसून स्वतःमध्येच आहे, जे येही ते गोडे करून घेतां येईल. आईच्या हातचा कोऱ्याचा मांडाहि गोड वाटतो. कारण आपल्या अंतरात्म्याची माधुरी आपण त्यांत ओततो. उपनिषदें म्हणतात, “हा आत्मा म्हणजेच रसानां रसतमः” आत्मा म्हणजेच माधुर्य सागर, आईला स्वतःचे मूळ गोड वाटते. कारण ती स्वतःच्या आत्म्याची माधुरी त्या मुळांत ओतते. त्या वैदिक मंत्रांत म्हटले आहे ना—

“ अंतर्दृदा मनसा पूयमानः
घृतस्य धारा अभिचाक्षीमी ”

आपले भरलेले हृदय, भरलेले मन, म्हणजेच घृताची धारा. आईने साधा भात वाढला तरी त्यांत सारी दुधे-तुर्पे येऊन जातात.

आपले जीवन हेतुमय आहे. तै व्यर्थ द्वडण्यासाठी नाही. पुरुषार्थप्राप्ति करून ध्यावयाची आहे.

“ मानवदेहाचे या साधने
सच्चिदानंद पदवी घेणे ”

या देहाच्या साधनाने परमेश्वर मिळवून ध्यावयाचा आहे. वायफळ गोष्टीत बेळ दवळूं नका, शक्ति खर्चू नका. आहारविहारांत सर्वत्र प्रमाण राखूं या. सौन्दर्य हें प्रमाणांत आहे. जीवन सुंदर करावयाचे असेल, तर सर्वत्र प्रमाण राखा.

कर्तव्याचरणांत खंड पढूं नये म्हणून शरीर सत्तेज, निरीगी हवें. मन प्रसन्न हवें. मन प्रसन्न राखण्यासाठी मधूनमधून सृष्टिसौन्दर्य पहावें. त्या जगन्मातलीने तुम्हां-आम्हांस रिझविष्यासाठी सृष्टीत अपरंपर सौन्दर्य ओतून ठेवले आहे. ती अमृतत्वाची जणुं ध्वजाच अशी उषा पहा. सुंदर सूर्योदय पहा. सायंकाळची आकाशांतील रंगशोभा पहा. रात्रीचा चंद्रमा पहा. अनंत तारे पहा.

“ पश्य देवस्य कावयं न ममार न जीर्यति ”

प्रभूचें हें अमर काव्य खाली, वर, सर्वत्र पसरलेले आहे तै पहा. कधीं उत्तुंग पर्वतावर जावें; कधीं पवित्र नद्या पहाव्या, कधीं प्रशांत वनांत बसावें, कधीं उचंबळणारा अपरंपर सागर पहावा. सृष्टीच्या दर्शनाने मनाचा शीण जातो. स्वामी रामतीर्थ म्हणत असत, “ कधीं उदास वाटले, तर मी एकदम बाहेर पडत असें. तो वाहणारा वारा अंगाला लागतांच जणुं नवजीवन आल्यासारखें वाटे. ” सृष्टीचा स्पर्श जीवनदायी असतो. मनस्ताप हरतो. जगांतील निंदा, अपमान, अपयश इत्यादींमुळे मनाला आलेली गळानि सृष्टिसौन्दर्याने नाहीशी होते. म्हणून भगवान् सांगून राहिले आहेत, की जरा नदीकाठी बस, पक्ष्यांची मधुर किलविल चालली आहे, मोराचा पिस्तोरा दिसतो आहे, हरणे उड्या मारीत आहेत अशा जागीं जरा बस. मनाला आराम मिळेल. पुन्हां उत्साहाने कर्तव्य करावयास सिद्ध होशील.

—संत विनोबा

तुकोबारायाचे दोन महत्वाचे अभंग

*****

आत्म्याचा नाश हाच नरक; आणि आत्म्याची उन्नती अथवा त्याचें कल्याण हाच स्वर्ग; तसेच आत्मा स्थिरित नाहीं; त्याचा शरीराबरोबर नाश होत नाहीं; आणि आत्म्याला गति आहे; ही समजूत सर्व संप्रश्नायांस मान्य आहे इतकेंच नाहीं तर ती एकंदर धर्माच्या मुळाशीं आहे. परंतु साध्यव, किंवा साकार दृश्य पदार्थांची गति दिसते व समजते. तशा तन्हेनै आत्म्याला उत्तमा आणि अधमा गति असतांही, त्या हुग्मोद्धर नसल्याकारणानै त्यांच्याविषयीं संशय वाटतो व मतभेदास जागा राहाते. तथापि आपल्या आत्म्याला उत्तम अथवा अधम गति प्राप्त होईल असें करण्याचें स्वातंत्र्य व सामर्थ्य आपल्या ठिकाणीं कांही अंशानै तरी ठेविले आहे. अशी साधारण समजूत आहे आणि तिला तुकारामबाबांच्या पुढील दोन अभंगांत प्रमाणाही सांपडतें; ते अभंग येणेप्रमाणे :—

मरण माझें मरोन गेले । मज केले अमर ॥ १ ॥
ठाव पुसिले । वोस वोसले देहभावा ॥ २ ॥
आला होता गेला पूर । घरिला घीर जीवनी ॥ ३ ॥
तुका म्हणे बुनादीचें । जाले साचे ऊजवणे ॥ ४ ॥
मरणा हातीं सुटली काया । विचारै या निश्चये ॥ ५ ॥
नासोनियां गेली खंती । सहजस्थिति भोगाचे ॥ ६ ॥
न देखवे जाले श्रम । आले वर्म हातां हें ॥ ७ ॥
तुका म्हणे कैची कीव । कोठे जीव निराळा ॥ ८ ॥

‘मरण माझें मरोन गेले । मज केले अमर’ हा तुकारामबाबांचा अभंग गीतेच्या अनुवादाचाच आहे. आतां, मरण कधीं व कसें मरून जाईल आणि अमर शब्दाची व्याख्या काय, हा विचार राहिला. कोणी म्हणेल कीं, मरण भरून सर्वच जातात आणि त्यानै सर्वच अमर होतात. तर तसा मरण मरून जाणे, या शब्दाचा अर्थ नाही. देहांत असतां मरण मरून गेले पाहिजे. यावर कोणी अशी शंका घेईल कीं, देहघारी असतां मरण मरून जाणे हें केवळ शब्दजाल, हा निवळ शब्दच्छल आहे.; त्यापलीकडे कांहीं नाहीं. पण, देहांत असतां मरण मरून जातें, असें म्हणण्यांत विसंगति आहे असें नाहीं. ही स्थिती अनुभवानै समजण्यासारखी आहे. इतकेंच कीं, किंचित् अनुभवानै जी गोष्ट कळते ती चिरंतन अनुभवानै व्हावी आणि तिचा निरंतर अनुभव यावा. मरण मरून जाणे म्हणजे काय आणि तें कसें होते, याचा

उलगडा याच अभंगाच्या तिसऱ्या चरणांत केला आहे. जन्ममरणाचा पूर आला आणि गेला. नदीला बेसुमार पाणी चढते आणि पुराचा भर होतो, तेव्हां त्यामध्ये साप-डुलेला मनुष्य बळकट आधाराला धरून राहिला नाही, तर वाहून जाऊन त्याचा नाश होतो, त्याप्रमाणे ज्याच्या ठिकाणी आपले जीवन आहे आणि ज्याच्या योगाने सर्व सृष्टीला जीवन आले आहे, अशा परमात्म्याला आपण धीराने बिलगून राहिले म्हणजे आपण या जन्ममरणरूप पुरांतून तरून पार पडतो; नाही तर त्याच्याबरोबर झपाट्याने वाहून जाऊ. देहधारी असतां परमेश्वराला चिकटून राहून आत्म्याचे श्रेय किंवा कल्याण होईल अशा रीतीने वागणे, हा स्वर्गाचा मार्ग; आणि संसारांत बेफाम निमग्न होऊन आत्म्याचा नाश होऊं देणे हा नरकमार्ग. या दृष्टीने पाहिले असतां, स्वर्गनरकांचा अनुभव या लोकीच मिळण्यासारखा आहे. स्वर्गनरक निराळी प्रातव्य स्थाने नसून येथे आरंभ होणाऱ्या स्थितीनेच पुढे होणारे शेवट आहेत; आत्म्याच्या कल्याणाला अथवा नाशाला जी सुरुवात येथे झाली आहे तिचीच पुढे गति अथवा वाढ होत आहे.

दुसऱ्या चरणांत मरण मरून जाणें म्हणजे 'ठाव पुसिलै बुड पुसिलै । वोस वोसलै देहभावा ॥' असें म्हटलै आहे. देहभाव ओस झाला म्हणजे काय, हें समज-
ष्यासु दुष्काळ पडला म्हणजे काय होतें, तें मनांत आणलै पाहिजे. मुंबईमध्ये दाण्या-
गोळ्याच्या महागाईखेरीज दुष्काळाचा परिणाम समजण्यांत येत नाही. त्यांचें खरें
भयंकर स्वरूप व परिणाम कळण्यास बाहेरगांवी सवड मिळते. एखाद्या प्रांतात
दुष्काळ पडला म्हणजे त्यांतीले गांवचेगांव उठून जातात. सर्व व्यवहार बंद होऊन
उजाड व बेचिराख (वस्ती नसल्याकारणानें दिवा न लागणे) होत असते. नाश
करणाऱ्या भौतिक आपत्तीनी अगदी नायनाट होतो, आणि ज्या ठिकाणी थोड्या
दिवसांमागें गांव वसत होता त्याचा मागमूस राहत नाही असें होतें. वस्तीचा भाग
नासून गेल्यामुळे वस्तीच्या अमार्वी घरेदारे पडित होतात आणि कांहीं दिवसानीं
केबळ जामिनीसारखी जमीन होते. तसेच मागच्या काळांत एखाद्या गांवावर अथवा
शहरावर राजाची इतराजी झाली आणि त्याचें नांव सहन होईनासै झालै, म्हणजे
त्यावरून नांगर फिरविणे, हेंच पराकाष्ठेचे शासन होत असे. तसें केलै म्हणजे
गांव जमीनदोस्त होऊन उच्चस्त पडत असे. हीच स्थिति, हाच प्रकार देहभाव ओस
होण्याचा आहे, हेंच मरण मरणे होय. आपण देहांत असतां देहभाव अशा
रीतीनें ओस होणे अवघड आहे. असा सामान्य मनुष्यांचा अनुभव आहे,
तथापि देहभाव नाहीसा होतो असे क्षण प्रत्येकाला अनेक प्रसंगीं येतात. आपणास
आपलै भान नाहीसै होतें या स्थितीचा अनुभव गंवई, गायनप्रिय यांस अनेक
वेळां येत असतो. मनास उल्लःसित करणाऱ्या एखाद्या रागांची तान छेढण्यांत येते

तेव्हां ते देहभान विसरतात व तळीन होऊन जातात. एकाद्या विद्यार्थ्याला कूट सोडवावयाचें असलें म्हणजे अन्न खाणेसुद्धां त्यापुढे सुचत नाहीसें होतें आणि खालेसे वाटत नाहीं हो विद्याव्यासंगानें देहभान हरपल्याचाच प्रकार आहे. तसेच एखादा मनुष्य आजारी होऊन अत्यवस्थ होतो, त्या स्थिरीत दुखणाईत मनुष्याचा वेळ जातां जात नाही; पण, त्याची खडी चाकरी करून त्यास दुखण्यापासून होणारे क्लेश व त्रास हल्लेके करण्याकरितां उपाय योजण्यांत जागून दिव्यांनी रात्र काढणाऱ्या व त्याविषयीं निरंतर चिंता वाहणाऱ्या आईबापांस, ब्रह्मिणभावेडांस, इष्टमित्रांस, अथवा बायकोमुलास आपल्या देहाचे भान रहात नाहीसें होते. दुखणाईताची शुश्रूषा करण्याचा हा अनुभव अत्यंत श्रेयस्कर आहे आणि तो ज्याला अवध्या हयातीत मिळत नाही, तो हतभाऱ्यच समजावयाचा. याप्रमाणे प्रीतीच्या, नादात व विद्याव्यासंगाच्या भरात आपण देही आहों असा भाव रहात नाहीसें होतें, हा अनुभव अनेक प्रसंगी येतो. ‘ब्रह्मानंदी लागली टाळी। कोण देहातें संभाळी ॥’ अशा रंगाला भजन आले म्हणजे भजनी लोकांचा अनुमव असा असतो की, त्यास देहघारी असतां आपण देहातीत आहों असें होतें; आणि त्यांचे मन त्या वेळापुरतें तरी छुस झाल्यासारखे होतें. हा जो निवृत्तीचा व प्रवृत्तीचा अनुभव आहे तो थोडासा वेळ येतो तो स्थिर करणे कठीण आहे. हें सत्ये आहे. परंतु तो चिरस्थायी करणे अवघड आहे म्हणूनच त्याची महती विशेष आहे, आणि तो आपणांस कल्याणकारक वाटत असेल, तर तो दृढ करावा, हें आपले कर्तव्य आहे. याप्रकारे आपण देहाती असतां आपल्या देहाचे मरण पाहून आपण अमर झालों, म्हणजे ‘ठाव पुसिले बुढ पुसिले । वोस वोसले देहभाव ॥’ अशी स्थिति होते. ज्याच्या योगे सर्व सृष्टीला जीवन आले आहे अशा परमात्म्याशिवाय आपणास आधार नाही, तोच आपले एक शरण. स्थान होय. असा दृढ विश्वास घरून जो त्यासच बिलगून रहातो, त्याला मरण आहे किंवा नाहीं याची फिकीर वाटत नाहीं. अशा पुरुषाला शरीराच्या साहचर्यानें दुखणेबाणे आले असतां क्लेश होत नाहीत असें नाहीं, पण त्याची समता, समाधि अथवा समाधान यांस कमीपणा येत नाहीं. अशा रीतीनें देहघारी असून शरीरिक क्लेश होत असतांही शरीराविषयीं उदासीन होणे, हेंच मरण मरून जाणे होय.

आत्म्याचा शरीरावरोबर नाश होत नसून, त्याला गाति आहे आणि त्याची उन्नति हा स्वर्ग व अवनति अथवा नाश हा नरक, ही समजूत सर्व धर्माच्या सुलाशीं आहे; परंतु चुकी कोठें होते म्हणाल, तर धर्मावितान माजले म्हणजे कल्पनेला अंकुर फुटून स्वर्गनरकांचे बीजरूपी अनुभव आपणांस आपल्या ठिकाणीं वास करणाऱ्या सुष्टुष्ट भावांत येत असतां, आपण स्वर्गनरकास कोठें तरी दूर नेऊन ठेवीत असतों. आत्मा शरीराच्या पाशानें बद्द होऊन, कामक्रोधादिकांच्या आधीन

ज्ञाला, म्हणजे नरकाची अथवा अधोगतीची सुरवात ज्ञाली; तोच दुष्ट वृत्तीपासून परावृत्त होऊन शांतोच्या, समाधानाच्या मार्गास लागला, तर स्वर्गास अथवा परागतीस प्रारंभ ज्ञाला असें समजावें. सारांश, परागतीला काय, अधोगतीला काय, जो व्यासंग अथवा उद्योग कारणभूत होतो, त्याला प्रारंभ येथेच ज्ञाला पाहिजे. पण, कवितेच्या कल्पनाशक्तीस वाब मिळणाऱ्या रीतीने धर्माचे अतिशुद्ध स्वरूप बदलून वितानें माजतात. स्वर्गनरकांच्या संबंधानें अवडबंर ग्रंथ आले आहेत, त्यामुळे मनुष्याच्या धर्मकर्मात मक्षिकापात ज्ञात्यासारखा होतो. ही वितानें कशीही असोत; परंतु स्वर्गनरक आपल्या परिवारांत, आचरणांत व नेहमीच्या कृतीत अत्वेत, आणि याच्या उलट समजुतीने त्या त्या धर्माच्या व सर्व धर्माच्या रहस्याचा भंग होतो. स्वर्गनरक आपल्या ठिकाणी, आपल्या घरी, आपल्या कुटुंबांत, शहरांत आहेत, ही कल्पना हृषी ज्ञाली पाहिजे. आत्म्याला आपण येथे जी गति देऊ तीच पुढें चालावयाची, जसा चेंडूला एकदां टोला दिला म्हणजे ज्या दिशेने तो जावा त्याच दिशेने सामान्यतः त्याची गति असते. तसाच प्रकार आत्म्याच्या गतीचा आहे. इतके मात्र आपण करण्याविषयी सावधागिरी ठेविली पाहिजे कों शरीर आत्म्याला टोला देऊ लागले, तर आत्म्याकडून त्याला उलट टोला द्यावयाचा आणि त्याचा जोर चालू द्यावयाचा नाही. यासंबंधाने स्वर्ग व नरक अथवा परागती आणि अधमगति या आत्म्याच्या दोन्ही गतीला येथेच प्रारंभ होतो. हे लक्षांत ठेवून त्याला शरीराकडून टोला मिळून अनिष्ट दिशेने त्याची गति होऊ नये म्हणून लोकांस विशेष रीतीने जागृत करणे हेच आपणा सर्वांचे कर्तव्य आहे. स्वर्गनरकाविषयी शुद्ध समजूत मनांत जागृत ठेवा. स्वर्गनरक बीजरूपाने येथेच व आपल्या ठिकाणी आहे ही श्रद्धेची गोष्ट नव्हे, अनुभवाची होय. आणि ही शुद्ध व अनुभवसिद्ध समजूत अत्यंत श्रेयस्कर आहे. संपूर्ण विश्वाचे जीवन जो परमेश्वर त्याच्या ठार्या संलग्न होऊन कितीही पूर आले गेले तरी हरकत नाही अशी मनाची स्थिती होणे हेच देहांत असतां मरण मरून अमर होणे आणि आत्म्याची बीजरूप परागति होय. अशा रीतीने मनाची तयारी होणे आणि औदार्य, समाधान व शांति यांचा निरंतर अनुमव घेणे अत्यंत इष्ट आहे. हा अनुभव ज्या भाग्यशाली पुरुषांस अखंडित प्राप्त होत असेल त्यांस जन्ममरणरूप पूर किता असले, तरी त्यांची क्षिति न वाटतां-तुका म्हणे गर्भवासी । सुखें घालावें आम्हांसी ' असा बेफिकिरीचा उद्गार त्यांच्या तोडून निघाला, तर आश्रय नाही. विशेष महत्वाचा, सिद्धांतांचा जो भाग आहे, तो हाच की, काम, क्रोध, लोभ हीं नरकाचीं तीन प्रकारचीं द्वारे आहेत. त्यांतून जो मृक्त होतो त्या आत्म्याचे कल्याण हाऊन त्याला परा म्हणचे उत्तम गति प्राप्त होते; त्यांतून जो चालत असतो त्या आत्म्याचा नाश होतो आणि त्याला अधमागति अथवा नरकप्राप्ति होते. म्हणून तुकारामबाबाच्या वरील दोन अभंगांचा सर्वांनी विचार केला असतां अत्यंत श्रेयस्कर होईल आणि तो अवश्यमेव करावा.

नामदेवाची वाणी

(अनुवादक : गणेश विष्णु कविटकर, एम्. ए.)

: ४४ :

जा दिन भगत आइला

ज्या दिवशी वैष्णव साधु आले त्या दिवशी चारहि मोक्ष प्राप्त झाले. मी त्यांच्या दर्शनानें तृप्त झालों, घन्य झालों. अहो कोणास ठाऊक कोणतें पुण्य फळास आलें ? आणि प्रत्यक्ष सामोरी भेट झाली. माझ्या जन्माचें सार्थक झाल्याचें समाधान लाभलें. त्या वैष्णव भक्तांस हृदयांत ठेवलें आणि नामदेवानें त्यांचें आनंदानें गुणगान केले.

४५

हीन दीन जात मेरी पंढरीके राया

हे पंढरीराया ! माझी जात हीन दीन आहे. या नामदेवाला शिष्यांच्या जन्माला कां घातलेस ? टाळ, वीणा आणि मुखांत रामनाम घेत नामदेव देवळांत गेले व पूजा करीत असतां त्यांना ब्राह्मणानें बाहेर ढक्कळून दिले, देवळाच्या मार्गे जाऊन नामदेवानी देवास आवाहन केलें. तोंच जिकडे नामदेव तिकडे देऊळ फिरुं लागले. गाईं विविध वर्णांच्या असतात परंतु त्यांच्याकळून मिळणाऱ्या दुधाचा वर्ण एकच आहे. ब्राह्मण कोठून आला आणि शुद्र कोठून आला ? मनरूपी सुईं व तनरूपी घागा घेऊन हा नामा शिंपी श्री खेचरनांथांच्या चरणी लागलेला आहे.

: ४६ :

राम समाना नामही रामा

प्रभु रामरायाची बरोबरी रामरायाच्याच नामाबरोबर होऊं शकेल. रामराया तं

माझा स्वामी व मी तुझा सेवक आहे. परमेश्वररूपी सरोवरांत जग हा एक तरंग म्हणता येईल. स्वामीने सेवकास सोडून दिले तर त्याने कुठे जावे? परमेश्वर हा एक मोठा वृक्ष असून जग हे त्याच्या कृपा छायेखालील एक पाखरूं आहे. हा सेवक तुझी भक्ति करण्याकरितां, तुझे गुणगान करण्याकरितां नालेला आहे. नामदेव म्हणतात, मी परमेश्वर प्राप्ति करून घेतली आहे. रामतत्वांत रमणारा मी रामरूपांत सामावून गेलो आहे.

३७

धिग तो वक्ता धिग तो श्रोता

जो वक्ता परमेश्वराचे नांव घेत नाही, जो श्रोता प्राणनाथाचे नांव ऐकत नाही अशांचा धिक्कार असो ! नाद वेद वा पुराणे हा सर्व मोजमापांचा ढिगारा आहे. यापैकी एकांतहि रामनामाचे मर्म नाही. पंडितांनी वेदशास्त्रांची स्तुति खुशाल करावी, मी मूर्ख नामदेव मात्र परमेश्वर तेवढा ओळखतो.

४८

रामनाम खेती रामनाम वारी

अरे बाबा ! रामनाम ही माझी शेती आहे. माझी बाग आहे. प्रभुश्रीकृष्ण हें माझें घन. या घनाबद्दल ना कधीं चिंता ना कधीं भय. एवढेंच नव्हे तर तें कधीं गंजूनहि जात नाही. चोर तें हरण करूं शकत नाही किंवा इतरहि कोणी तें घेऊ शकत नाहीत. दश दिशांना रामतत्व भरून राहिले आहे. हें सत्य सभीपच आहे असें नव्हे तर तें दूरवर सर्व वस्तूत डोकावत आहे. नामदेव म्हणतात, माझे स्वतःचें कर्म असें काहीं नाहीं. जें काय आहे तें सर्व त्या ईश्वराचेंच आहे.

बाबांच्या श्रीदृष्टि

भक्ताचा पाठीराखा

श्री. चिंतामणी कृष्णाजी सोहोनी ४२९ नारायण पेठ, पुणे
हे आपला अनुभव पुढीलप्रमाणे कळवितात—

“ कृतांताच्या दाढेंदून
काढीन मी मम भक्ता ओढून
करिता केवळ मत्कथा श्रवण
रोग निरसन होईल । ”

सोमवार दि. २-११-६४ हा दिवस आम्हां सर्वांच्या आयुष्यांतील घातकी ठरणार होता. पण ! पण तो पूज्ज बाबांच्या कृपेने टळला हैं लिहितांना मला अतिशय आनंद होतो.

त्याचें असें झाले ! मी व माझे थोरले बंधू आणि आमचे वडील नेहमीप्रमाणे नित्याच्या व्यवसायास गेले होतो. ११। १३॥ ची वेळ, दोघी घाकळ्या भगिनी, मातोश्री व आमची थोरली भावजय घरांत होत्या या संधीचा फावदा ध्यायला यमदूत आले होते. परन्तु घरांतील बाबांच्या बडग्यासुळे त्यांना रीकत हस्ताने परत जावे लागले.

घरांत दिपावलीच्या आगमनाची तयारी चालू होती. आम्ही पुरुष मंडळी घरांत कोणीच नसल्यानें चौधींनी जेवणे लवकर आटोपली. तासभर विश्रांति घेऊन सौ. आईंने फराळाचे जिन्नस तयार करण्यासु बसावे असा विचार केला. दोघीं बहिणी व भावजय घरांत अतिशय उकडते म्हणून थंड जागी जाऊन बसल्या. फक्त मातोश्री घरांत एकळ्या राहिल्या. घरांत पंखा आहे परन्तु तो नादुरुस्त असल्याने कोणी आम्ही घरांत असल्याशिवाय पंखा वापरू नका असे सर्वीनाच सांगितले होते. परन्तु मातोश्रीच्या तें लक्षांत राहिले नाहीं आणि पंखा चालू केला. इतक्यांत ढोक्याच्या पापणीचे पाते लवते न लवेत तोच विद्युलतेने आपले काम बजावेल आणि मातोश्री

दूर फेकल्या गेल्या. त्यांना काय झाले आहे हें कळलैच नाही. फक्त एवढीच जाणीव झाली कीं, आपल्याला शाँक बसला आहे. त्यांच्या हातांत वायर तशीच आणि वीज-प्रवासही चालू होता, त्यांना एवढे ऐकून माहिती होते कीं, अशावेळी लाकडाला स्पर्श कराबा. त्यांनी दाराकडे जाण्याचा प्रयत्न केला पण त्या मागे खेचल्या गेल्या आणि लांकडांस स्पर्श करण्याचा प्रयत्न यशस्वी होऊं शकला नाही. त्यांना परिस्थितीची जाणीव झाली. जेथे त्या पडल्या त्योचेवरचे बाजुंस बाबांची तसबीर आहे. बाबांच्या तसविरीकडे शेवटचे पाहिले आणि डोळ्यांनीच ती बाबांना प्रार्थना करीत होती. “ बाबा मी आतां जातें. माझ्या पतीचा, मुलांचा सांभाळ कर. पण हो ! ती गुरुमाऊळी दयेचा सागर उभा असलेला अचानक तिच्या दंडाला वरून ओढले. आणि लांकडाच्या कपाटाशीं आणून सोडले. (जेथे ती फेंकली गेली तेथपासून कपाट चारपांच फूट लांब आहे.) आणि तिने अखेरचा प्रयत्न म्हणून कपाटाला हात लावला त्याबरोबर तिच्या हातांतील वायर सुटली आणि तिचा विजेशी असलेला सर्वध तुटला. ११॥ तास ती त्याच अवस्थेत पूर्व न होती. घरांत जेव्हां बहिणी आल्या आणि त्यांनी मातोश्रींची अवस्था पाहून शेजान्यांना हांका मारल्या. ताबडतोब सर्वजण घांवून आले. त्यांत श्री. जोशी यांनी सर्व वीज प्रवाह बंद करून ताबडतोब डॉकटरना बोलावून आणले. त्यांनी योग्य ते उपचार केल्यावर सौ. आईला थोडे बरं वाढू लागले. दोन दिवस तिला बोलतां येत नव्हते. पुढे हळू हळू प्रकृतीत सुधारणा होत गेली.

अशा तन्हेने बाबांनी आमच्यावर आलेले भयंकर संकट निवळ आपल्या हृषी-क्षेपाने उघळून लावले. आणि यमदूतांना त्याच पावली परत पाठवले. सायंकाळीं आम्ही घरी आलो. आम्हांला सारा वृत्तांत कळला. फार वाईट वाटले. परन्तु बाबांच्या तसविरीकडे पहाताच मला गाहिंवरून आले. मला मात्र भास झाला की बाबांनी आमच्या सौ. आईस जिवदान दिले आणि आम्हांस पुन्हां आनंदीत केले. मी बाबांना नमस्कार केला आणि त्यांना प्रार्थना केली.

“ बाबा चरणोसे यहीं मांगना ।

तेरी माया मेरी याचना ।

रहे प्रेम भरी और श्रद्धा सबूरी ।

हमै हूबनेसे तुंही बचा ! ”

(कवि-हनुमानसिंग ठाकूर)

माझ्या गुरुनें दिलेला कानमंत्र

◆◆◆◆◆◆◆

फक्त दोन पैसे दिले !

लेखक : प्र. श्री. जठार

श्री साईबाबा म्हणतात माझ्या गुरुने मला कान मंत्र वैगेरे कांही दिला नाही. फक्त दोन पैसे दिले. श्रद्धा आणि सबुरी. म्हणून मी कोणाला कान मंत्र, शिष्यत्व वैगेरे थातूरमातूर करीत नाही; कारण ईश्वर उपासनेचा मार्ग अगदी सरळ आहे. त्याला मध्यस्थाची जरूरी नाही. मी स्वतः भाविकांचा दास आहे. तुम्हांला गुरु करावयाचा असेल तर श्री. रामकृष्ण परमहंसाच्या सांगण्याप्रमाणे तो दिवसा व रात्री नीट पारखून करा. गुरु निरासक असावा. गुरुचीच जर स्वताची इच्छापूर्ती होत नसेल तर तो भक्तांची इच्छा काय पूर्ण करणार ? शिष्यानें स्वतः गुरुची सेवा करावी पण गुरुनें मात्र शिष्याकडून सेवेची आसक्ती अजिबात करू नये.

चौकस शिष्य गुरुला फार आवडतो. एकदां श्री. रामकृष्ण परमहंस रात्रीच दोन बाजतां उठले व शौचास गेले. परत आल्यावर त्यांना विवेकानंद वारेंत दिले. त्यांनी त्यांना विचारले, “नरेंद्रा ! तू अजून जागा कसा ?” त्यावर विवेकानंद म्हणाले, देवा तुम्ही काय करतां ल्यावर माझी पाळत होती. तें ऐकून श्री. परमहंसाना फारच आनंद झाला, ते म्हणाले, “नरेंद्रा गुरु दिवसा व रात्रीपण पारखावा.”

बाबांच्या जवळ पुष्कळांनी गुरु मंत्राचा हृष्ट घरला; पण बाबानीं आपले दोन शब्द कायम ठेवले, श्रद्धा आणि सबुरी. हा किती महान “गुरुमंत्र” बाबानीं दिला आहे !

God is in Trust. श्रद्धा हाच ईश्वर आहे. गंगेचं पाणी आणि नळाच्या पाण्यांत काय फरक आहे ? गंगेच्या पाण्यावर आपली श्रद्धा आहे की, तें फार पवित्र आहे. हीच श्रद्धा आपण ईश्वरावर स्थीर केला पाहिजे. श्रद्धेला वारंवार धक्के वाईट परिस्थीतीचे बसतील व ते बसलेच पाहिजेत, त्याशिवाय श्रद्धारूपी ज्ञाडाचीं मुळे खोल कशीं जातील ! त्रिताप हैं पूर्वजन्माचें भोक्तृत्व आहे, तें देवांदिकांनाहीं सुटलें नाहीं. मग आपण कोण ? श्रद्धा तुम्हांला संकटाला तोंड द्यावयास शिकवील इताश होऊं देणार नाहीं व सतत मार्ग दाखवीत राहील. संकटाच्या नुसत्या कल्पनेनेच किती तंरी अश्रद्धाळु लोकांचे प्राण गेले आहेत. “संकटांची नुसतीकल्पना हीच संकटापेक्षां भयानक व नाश करणारी असेते.

ईश्वर साक्षात्कार हेच मानवाचे ध्येय

वध्याचे श्री. पैंडसे संत विनोबांना भेटायला आले होते. जवळ जवळ ८० वर्षाचे पण शरीर मजबूत विनोबानी त्याच्यासाठी लिहले—” इतक्या वृद्ध वयांत आपण इथे येण्याचे कष्ट घेतले त्याबद्दल त्रुटी आहे, मी आपल्याला मुलासारखा आहे. आपला आशिर्वाद असावा.” पुढे श्री. पैंडसे यानी प्रश्न विचारले—

—मानवी जीवनात मानवाचे खरे ध्येय काय ?

विनोबा—मानवी जीवनाचे एकच ध्येय ईश्वर साक्षात्कार हे आहे.

—ह्यासाठी कोणत्या साधनाचा अवलंब करावा ?

विनोबा—सत्य-प्रेम-करुणा !

—नातेक तत्वाने व शुद्ध आचरणाने विशेष ते प्राप्त होईल काय ?

विनोबा—सत्यानिष्ठेतून नैतिक आचरण स्वाभाविकपणे होईल त्याचा ध्येयप्राप्तीला मदत होईल.

—परोपकाराय पुण्याय व ‘पापाय परपीडनम्’—जनता जनार्दनाची सेवा केल्यानें या दोन तत्वाची पूर्णता होईल कां ?

विनोबा—परोपकार हें पुण्य आणि परपीडन हे पाप ! पापांतून बचावणे हे सोपे आहे. जनसेवेने ते साधू शकते पण पुण्यांतून बचावणे कठीण आहे. त्याला पुण्यचरणाबरोबर निरहंकारता पाहिजे. निरहकार सेवा उत्तम श्रेयस्कर आहे.

लाभ, हानी, आणि मृत्यु ह्या तीन गोष्टी ईश्वराच्या आधीन आहेत—मानवाच्या नव्हे. म्हणून “सबुरी” ही एक महान शक्ती आहे. प्रत्येक गोष्टीला एक ठरावीक वेळ यावी लागते व त्याच वेळेला ती घटना होते, वेळ आणुने येत नाही. त्याला काळाचे बंधन आहे. “Time and Space” अजूल कोणी पूर्ण जिंकली नाहीत.

सबुरीबद्दल बाबा म्हणतात, “अरे बनत, बनत, बन जायेगे” म्हणजेच सर्व गोष्टी हक्कूं हक्कूं साध्य होत जातील. त्याला उत्तावीळ नको. मला शरण या. माझ्यावर भंरवसा ठेवा सतत साई, साई, करा मग ती माया ह्या प्रभुच्या जपाने तुम्हांला वश होईल.

नाम जपाला कलीयुगांत फार भहात्म्य आहे, कारण नामजप करणाऱ्याची ही भावना असेते की, मी ह्या जगाला व्यापणाऱ्या ईश्वरालाच, चैतन्यालाच जपत आहें. कारण “ईश्वर हा सर्व भूतानाम् आहे.”

जानेवारी १९६५

या महिन्यांत शिर्डीस बाहेरगांवचे भक्तांची गर्दी गुरुवार व रविवार व इतर सुट्टीचे दिवशीं विशेष होती. इतर दिवशीं गर्दी कमी प्रमाणांत होती. कांही कलाकारानीं श्रीपुढे इजेरी दिली ती खालीलप्रमाणे :—

कीर्तन

श्री. ह. भ. प. गोपाळ गोविंद खांडेकर पुणे. स्वामी हरिप्रसादजी मुं-जंमुसर (गुजरात) संस्थानगवई मराठे यांची कीर्तने नेहमीं प्रमाणे झाली.

प्रवचन

श्री. ह. भ. प. दत्तात्रेय विनायक सुबनीस विठ्ठलनगर (दोड, पुणे.)

शायन

श्री. जयश्री शेजवाडकर परेल (मुंबई) श्री. पी. आर. आचार्य मुंबई.

मास्टर दिनानाथ (सुरत) सौ. शारदाबाई जुन्नरकर मालाड मुंबई

श्री. भक्तराज इंदौर (मध्यप्रदेश) श्री. गुरुदत्त साकोरी (तवलावादन)

भजन

श्री. गणेश शुगर कंपनी राहता भजनी मंडळ, श्री. फकिरामाळी भजनी मंडळी शिरवळ, एकतारी डिमडी भजन.

सनईवादन

श्री. दामुअणा दळवी श्रीरामपूर (अहमदनगर)

नृत्य

श्री. कमलाबाई शिरवळकर मु. वाई जि. सातारा.

नाट्यप्रयोग

अन्ने थिएटर प्रायव्हेट लिमिटेड, मुंबई, (बुवा तेचे बाया) व्यवस्थापक श्री. दामुअणा जोशी.

बँड वादन

प्रभात बँड पुणे—श्री. मोरेश्वर वासुदेव सोलापुरकर

प्रजासत्ताक हिनाचा सोहळा

२६ जानेवारी प्रजासत्ताक दिनानिमित्त श्रीसाईंबाबा संस्थानचे कोर्ट रिसीव्हर मे. भा. ग. पोतनीस साहेब यांचे हस्ते सकाळी ७ वाजतां साईंनाथ मंदिरावर ध्वज आरोहण, ध्वजवंदन, राष्ट्रगीत झाले. नंतर ध्वजवंदन समारंभ श्रींचे मंदिरासमोरील बागेत सुंदर झाडाफुलांची रोषनाई बिछायत अशा शोभिवंत ठिकाणी साईंसंस्थानचे कर्मचारी, सेवेकरी, सन्मानीय साईंभक्त, गांवांतील पुढारी मंडळी, साईंनाथ हॉस्पिटलचे प्रमुख डॉक्टर नसेंस व इतर शिक्षक मंडळी राहता पोलीस इन्स्पेक्टर निकम साहेब त्यांचे कर्मचारी अशी मंडळी या समारंभास हजर होती. प्रथम या समारंभाचे अध्यक्ष मे. भा. ग. पोतनीस साहेब यांनी या दिवसाचें काय महत्व अहे व झेंड्याचे तीन रंग काय दाखवितात यांचे सविस्तर भाषण करून सर्वांनी उभे राहुन राष्ट्रगीत होऊन सर्वांचे आभार मानून सर्वांना श्रीसाईंबाबांचा प्रसाद दिला व कार्यक्रम संपल्याचें जाहिर केले. दुपारी ४ वाजता मे. भा. ग. पोतनीससाहेब यांचे नेतृत्वाखाली वरील सर्वांना अल्पोपहार (चहाफराळ), गायन भजन होऊन हा समारंभ आनंदात समाप्त झाला.

थोरामोळ्याच्या भेटी

मे. एन. एम. कामटेसाहेब रिटायर्ड आय. जी. पी. पुणे,

मे. एम. डब्ल्यू देसाईसाहेब कमिशनर इंडस्ट्रीज डिपार्टमेंट

मे. मोर्घे साहेब कमिशनर सप्लाय डिपार्टमेंट

मे. एम्. ए. मणिक्यलू चेअरमन् लेजिसलेटिव कौसिल मद्रास

मे. जी. व्ही. क्षीरसागर साहेब, कलेक्टर धुळे.

मकरसंक्रांत

तीळगुळ समारंभ झाला. साकोरी कन्यानी श्रीमहापूजा अभिषेक नैवद्य केला.. व साकोरी भजनी दिंडी पालखी मिरवत शिर्डीस येऊन गेले.

हवापाणी

उत्तम असून रोगराई कांही नाही.

संत विनोबांची बोधवाणी

— सूर्याला रविवारची सुटी नाही. नदीला कधी सुटी नाही. त्यांचें सेवाकर्म रात्रंदिवस चाललेले आहे. त्याप्रमाणे जो आपल्या सेवेत अंतरात्मा ओततो. त्याला थकबा वाटत नाही. कंटाळा येणार नाही. कर्मात्मच त्याचा आनंद, कर्मात्मच मोक्ष, कर्म करून जणू तो अकर्मी असतो.

थोरामोठ्यांकडे मधून मधून जावें, सत्संगति जोडावी. भारामर ग्रंथ वाचून खरें ज्ञान होणार नाही. खरें ज्ञान शेवटीं जीवनांतून येते. ज्याने आपल्या जीवनाचा पवित्र दीप पेटवून ठेवला आहे, त्याच्याजवळ जाऊनच आपणांस आपल्या जीवनांत प्रकाश आणतां येईल.

त्यागाने, तपस्थेने मोल चढते. आपण आंवळ्यांना टॉचतो, त्यांचा मग मुरावळा होतो. तो मग सुंदर कांचेच्या बरणीत बसतो. त्याची किंमत वाढते. रस्त्यावर पडलेला तो भिकारडा आंवळा; परंतु तो शिक्क्यांत जाऊन बसतो. सान्या जीवनांत हों कायदा दिसून येईल.

— ईश्वराच्या हातांतील साधन होता यावें म्हणून आपण तपस्या केली पाहिजे, निरंहकारी झालें पाहिजे. तुमच्या—आमच्या जीवनाच्या बांसरींतून प्रभूने संगीत निर्माणे असें वाटत असेल, तर ही जीवनाची बांसरो अंतर्बाज्जु पोकळ करून ठेवू या. तरच देवाचा वारा तिच्यांतून फुंकिला जाईल, संगीत निर्माण होईल.

— जैं जैं सेवाकर्म उचलाल त्यांत अंतःकरण ओता. आपले हृदय म्हणजे अमृताची कुपी आहे. हृदयांतील प्रेमाचा गुलाबदाणीतील पाणी प्रत्येक कर्मावर शिपडीत जा. तें कर्म सतेज होईल, टवटवीत दिसेल. त्या कर्माचा तुम्हांला बोजा वाटणार नाही. शिथाय, अशीं सतेज कर्मे समाजालाहि तेजस्वी केल्याशिवाय राहणार नाहीत.

— मन निर्मळ, प्रसन्न असेल तरच हातून उखुष्ट सेवा होईल. म्हणून सदैव प्रयत्न करावे, घडपडत असावें. घडपड हेच मानवाचें भाग्य, ज्याची घडपड संपली तो मुक्त तरी किंवा यशु तरी. ज्याच्या जीवनांत घडपड आहे, त्याला जय आहे. आपल्या समोर कर्मयोग्याचा दिव्य आदर्श आहे. एकदम ध्येयाला मिठी मारतां येणार नाही. घडपडत जावें लागेल, कालच्यापेक्षां आज चांगले होऊं आजच्यापेक्षां उद्यां चांगले होऊं, असें करीत जाऊं.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेली पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दामोळकरकृत	७-००
(२)	„ (हिंदी)	श्री. ठाकुर	४-५०
(३)	„ (गुजराथी)	श्री. सोमपुरा	३-७५
(४)	„ (इंग्रजी)	Shri Gunaji	४-००
(५)	„ (Kannad)	N. S. Anantha Raum	३-००
(६)	Glimpses of Indian Spirituality - by Pradhan		१-००
(७)	Glimpses of Indian Spirituality (Telgu)		१-००
(८)	श्री साईलीलासृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-००
(९)	„ (हिंदी)	श्री. चिटणसि-दिल्ली	२-५०
(१०)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोऱ	२-००
(११)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(१२)	सगुणोपासना (मराठी)	श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	„ (गुजराथी लिपीत)	श्री. भीष्म	००-२५
(१४)	श्री रुद्राध्याय ११ वा (मराठी)	श्री. दामोळकर	००-१२
(१५)	स्तवन-मंजरी (मराठी)	श्री. दासगणू	००-१३
(१६)	श्री साई-सुमनांजली (मराठी १०८ नांवे)		००-०६
(१७)	कीर्तन पंचक (मराठी)	श्री. देव	१-५०
(१८)	शीलधी (मराठी)	डॉ. गव्हाण कर	००-७५
(१९)	श्री साईगतिंजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(२०)	Spiritual Symphony by R. S. Harshid Mehta		२-५०
(२१)	Side lights on Sai Baba (Eng.) Calcutta		००-७५
(२२)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(२३)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

(१)	Baba sitting on Stone 15" X 20" Thick	१-००
(२)	„ „ „ 9½" X 13½" medium	००-३७
(३)	„ „ in Dwarkamai 9½" X 13½" medium	००-५०

Other different poses of Sai Baba in colour according to different sizes varying in prices.

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 37 nP. for No. 1 Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from (मागव) :

1. Executive officer Shri Sai Baba Sanstan,
P. O. Shirdi. Dist. Ahmednagar.

2. Sai Baba Office 'Sai Niketan',
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14.

मालक : श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी, आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४ करितां

प्रकाशक : श्री. जी. पोतनीस, मुंबई १४.

★

संगीताची मोहिनी
माणसाला मंत्रमुग्ध करते,
त्याचप्रमाणे कुठल्याहि
हृदयंगम चित्राची मुद्रणकृति
वाचकाला नयनमुग्ध करते!

आणि अहणुन च
हाफ-टोन, लाईन, श्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स,
ऑफसेट प्रेस्, स्टीरियोज इत्यादि
आणि त्याचप्रमाणे वैशिष्ट्यपूर्ण
सवांगसुंदर कॅलेंडर्ससाठी—

डी. डी. नेरोय

५३४, सॅडहस्ट ब्रिज, चौपाटी, मुंबई
टेलिफोन : ७५०४७

डी. डी. नेरोय यांनी खास तयार केलेले श्री साईबाबाची तीन
रंगी चित्रे, द्वारकामार्ई व दगडावर बसलेले — साईज 6×8 ,
 10×14 , 14×20 खालील ठिकाणी मिळण्याची खास
व्यवस्था केली आहे.

श्री साईबाबा संस्थान
मु. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर व
साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, दादर, मुंबई १४.

संस्कारक : श. कृ. सापले, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरबाग रोड, दादर, मुंबई १४.
संपादक व प्रकाशक : बी. जी. पोतनीस, 'साईनिकेतन', डॉ. आंबेडकर रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.